

	2
ЗМІСТ	СТР
ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ХАРАКТЕРУ НА ПРОФЕСІЙНУ СПРЯМОВАНІСТЬ ВИПУСКНИКІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ	7
1.1. Теоретичні підходи до вивчення впливу характеру на професійну спрямованість випускників психологічного факультету	7
1.2. Проблема самореалізації особистості в вітчизняній та зарубіжній психології	13
1.3. Самореалізація випускників психологічного факультету в навчанні як умова забезпечення формування їх готовності до професійної діяльності	21
Висновки до I розділу	26
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ З РІЗНИМ РІВНЕМ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ	28
2.1. Організація та методи дослідження	28
2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів дослідження	32
2.3. Динаміка показників готовності до професійної діяльності у випускників психологічного факультету з різним рівнем самореалізації в навчанні	50
Висновки до розділу II	61
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ	72

ВСТУП

Актуальність дослідження. В наш час, в епоху багатозадачності та багатофункціональності професій, підвищених вимог до фахівців та їх кваліфікації все гостріше стає проблема готовності до професійної діяльності у сучасних студентів. Багато з них виявляються не готовими відповідати висунутим вимогам або ж зовсім відмовляються від самореалізації в професії, здобутій у вищому навчальному закладі (далі - ВНЗ або виш).

Професійний розвиток є невід'ємною і надзвичайно важливою складовою становлення особистості. Тривалий період навчання у виші займає центральне місце в цьому процесі. Адже саме в юнацькому віці професійне самовизначення та орієнтація на майбутню трудову діяльність стають ключовими новоутвореннями в розвитку людини. Професійне становлення тісно переплітається із загальним особистісним зростанням індивіда.

Одним з основних завдань підготовки майбутніх фахівців у вишах є формування в них професійної спрямованості. Ця характеристика дозволяє максимально розкрити здібності студентів і сприяє творчому опануванню обраної спеціальності. Тому дослідження професійної спрямованості студентської молоді є центральною проблемою, яка потребує ретельного вивчення для забезпечення ефективної професійної освіти.

Варто відзначити той факт, що університетська освіта повинна забезпечувати умови для процесу самореалізації особистості студента в освітній системі, а також сприяти зростанню ресурсів і можливостей того, хто навчається, як суб'єкта університетської підготовки. Навчання в університеті є складним процесом саморозвитку особистості, пізнання культури й професії, а також формування готовності до професійної діяльності після закінчення університету.

Під готовністю до професійної діяльності ми розуміємо складне

багатокомпонентне особистісне утворення, що включає в себе взаємодію емоційно-вольового, мотиваційного, орієнтувально-мобілізаційного, когнітивного, операційно-діяльнісного, пізнавально-оцінювального компонентів.

Проблема особистісно-професійного розвитку в період навчання у ВНЗ широко представлена у працях українських психологів - Калищук С.М., Мартинюк І.А., Побірченко Н.А., Сідоренко Н.З. та ін.

Самореалізація особистості є однією з особливостей індивіда, які взаємопов'язані з успішністю та благополучним «проживанням» себе у професії, і є важливим етапом професійного самовизначення молодих людей.

У своїй роботі ми визначаємо самореалізацію в університетському навчанні як унікальний досвід людини бути особистістю, як механізм і спосіб особистісного становлення студента, що діє протягом усього життя та задає внутрішню історію життєвого шляху.

Вивченням феномену самореалізації та її різних особливостей займалися такі автори, як А. Адлер, К. Гольдштейн, Е. Дечі, А. Маслоу, Р. Мей, Г. Оллпорт, Ф. Перлз, К. Роджерс, Р. Райан, Ж.П. Сартр, В. Франкл, Е. Фромм, К. Хорні, Е. Еріксон, К.Г. Юнг.

Однак, незважаючи на важливість і актуальність дослідження готовності до професійної діяльності у студентів з різним рівнем самореалізації у навчанні, ця проблематика слабо вивчена загалом, а особливо - на вибірці студентів-психологів, що зумовлює актуальність обраної теми.

Об'єкт дослідження: готовність до професійної діяльності випускників психологічного факультету.

Предмет дослідження: готовність до професійної діяльності випускників психологічного факультету з різним рівнем самореалізації у навчанні.

Мета дослідження: виявити особливості готовності до професійної діяльності випускників психологічного факультету з різним рівнем

самореалізації у навчанні та розробити оптимальні шляхи і засоби її формування.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**: 1. Вивчити розробленість проблеми готовності до професійної діяльності випускників психологічного факультету з різним рівнем самореалізації у навчанні в психології.

2. Визначити особливості готовності до професійної діяльності у випускників психологічного факультету.

3. Виявити якісні характеристики самореалізації випускників психологічного факультету і визначити рівень їхньої самореалізації у навчанні.

4. Дослідити вираженість особливостей готовності до професійної діяльності у випускників психологічного факультету з різним рівнем самореалізації у навчанні.

5. Розробити та апробувати корекційно-розвиваючу програму з створення умов для самореалізації випускників психологічного факультету, з метою формування готовності до професійної діяльності, та оцінити її ефективність.

Для вирішення поставлених завдань застосовувався такий комплекс методів дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, емпіричні методи (спостереження, бесіда, психодіагностичний метод); кількісний та якісний методи обробки даних за допомогою математико-статистичного аналізу та диференціації матеріалу за типами, групами; інтерпретаційні методи, що включають у себе структурний аналіз отриманих даних.

Статистичні методи:

- Критерій (t) Стьюдента
- Коефіцієнт кореляції (r) Спірмена
- Загальні показники описової статистики
- Критерій Краскела-Уолліса

Статистическая обработка проведена с использованием компьютерных программ «IBM SPSS» та «ONLYOFFICE 8.0.1».

У ході проведення дослідження були використані наступні методики:

1. Методика «Професійна готовність» (Чернявська А.П.).
2. «Багатовимірний опитувальник самореалізації особистості» (Кудінов С.І.).
3. «Методика дослідження самореалізації в навчанні у ВНЗ» (Шутенко А.І., Шутенко О.М.).

Практичне значення роботи заключається в тому, що діагностичне дослідження формування психологічної готовності випускників психологічного факультету до професійної діяльності здійснювалось на базі факультету психології Одеського національного університету імені І.І.Мечникова. Результати дослідження можуть бути використані в процесі професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації психологів.

Вибірка та база дослідження. У дослідженні взяли участь студенти 5 курсу факультету психології Одеського національного університету імені І.І.Мечникова у кількості 50 чоловік.

Структура роботи та об'єм роботи : робота складається зі вступу, двох розділів с підрозділами, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладено на 64 сторінках, дослідження містить 5 таблиці, 8 рисунків. Список літератури складається з 50 джерел.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ХАРАКТЕРУ НА ПРОФЕСІЙНУ СПРЯМОВАНІСТЬ ВИПУСКНИКІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

1.1. Теоретичні підходи до вивчення впливу характеру на професійну спрямованість випускників психологічного факультету

Кожній людині, крім динамічної сторони дій, що виявляється в темпераменті, властиві істотні особливості, які позначаються на її діяльності та поведінці. Декого описують як працьовитих, дисциплінованих, скромних, чесних, сміливих та колективістів, натомість про інших говорять, що вони ліниві, хвалькуваті, неорганізовані, честолюбні, самовпевнені, нечесні, егоїстичні та боягузливі.

Ці та подібні риси настільки чітко та постійно проявляються, що формують типовий вид особистості, індивідуальний стиль її соціальної поведінки. Такі психологічні особливості особистості називаються рисами характеру. Вони характеризують як цілі, до яких прагне людина, так і способи їх досягнення. Важливо розуміти, що особистість описується не лише тим, що вона робить, але й тим, як вона це робить.

Характер - це комплекс стійких індивідуально-психологічних рис людини, які проявляються в її діяльності, поведінці в суспільстві, ставленні до інших людей, праці, навколишнього світу та до себе самої.

Термін «характер» - грецького походження, він означає «риси», «ознака», «відбиток», введений для позначення цих властивостей людини другом Аристотеля Теофрастом, який у «Характеристиках» описав з позицій мораліста 31 тип людських характерів: людей хвалькуватих, базік, нещирих, нудних у розмові, улесливих та ін. Згодом філософи та психологи, намагаючись пояснити та класифікувати людські характери, зосереджувалися на:

- Впливі особливостей будови та функцій тіла.
- Впливі морально-етичних аспектів суспільних стосунків.
- Впливі розумових властивостей та життєвого досвіду.

Характер тісно пов'язаний з темпераментом, який визначає зовнішню динамічну форму його прояву. Осягнення характеру людини можливе лише в контексті її суспільної діяльності та цілісних відносин. Про характер особистості свідчать особливості її мислення та поведінки в різних ситуаціях, думки про себе та інших людей, а також притаманні їй манери. Розуміння характеру людини має значну цінність, адже воно дає можливість прогнозувати її поведінку в певних умовах, очікувати певні дії та оцінювати її потенціал у виконанні завдань.

Структура характеру. Характер, будучи однією з істотних характеристик психічного складу особистості, виступає цілісним утворенням, що описує людське «Я» як єдине ціле. Розуміння характеру як єдності його складових не заперечує можливості виділення в ньому окремих аспектів для глибшого пізнання його сутності. І. Павлов, не ставлячи під сумнів цілісність характеру, підкреслював важливість виокремлення його структурних компонентів. Він зазначав: «Якщо ви аналізуєте особистість, ви повинні описувати її як тиху, спокійну, ексцентричну, ніжну тощо. Проте, розглядаючи окремі риси ізольовано, без урахування їх взаємозв'язку, неможливо дати характеристику характеру людини. Необхідно дослідити систему рис і в цій системі проаналізувати, які з них домінують, а які ледве виражені або приховані».

Визначення структури характеру передбачає виокремлення його ключових компонентів, без яких цілісне уявлення про характер неможливе.

В рамках структури характеру важливо розрізнити його зміст і форму. Зміст характеру особистості визначається суспільними умовами життя та вихованням. Вчинки людини завжди мотивовані та спрямовані на певні об'єкти чи суб'єкти.

Реалізація намірів та прагнень може мати різні форми, що залежить як від зовнішніх обставин та ситуацій, в яких перебуває людина, так і від особливостей її характеру, насамперед від темпераменту. У структурі характеру можна виділити такі його компоненти: спрямованість, переконання, розумові риси, емоції, волю, темперамент, повноту, цілісність, визначеність, силу.

Спрямованість особистості є визначальною складовою структури її характеру. Вона проявляється у вибіркового позитивному або негативному оцінному ставленні до вчинків, діяльності інших людей та самої себе.

Переконання - це знання, ідеї та погляди, що стають мотивами поведінки людини, перетворюючись на риси її характеру та визначаючи ставлення до дійсності, вчинки та поведінку. Переконання проявляються у принциповості, непідкупності, правдивості та вимогливості до себе. Людина з твердими переконаннями здатна докласти максимум зусиль для досягнення мети, а в разі потреби, віддати життя за суспільні справи. Безпринципним людям та кар'єристам такі риси характеру не властиві.

Розумові риси характеру проявляються в розсудливості, спостережливості та поміркованості. Спостережливість і розсудливість сприяють швидкій орієнтації в обставинах. Нерозсудливі люди легко хапаються за будь-яку справу, діючи під впливом першого імпульсу. Розумова ж інертність, навпаки, виявляється в пасивності, байдужості, повільності у прийнятті рішень або у поверховому підході до справ без урахування їх важливості.

Емоції формують основу для таких рис характеру, як гарячкуватість, запальність, надмірна або вдавана співчутливість, всепрощення або жорстокість, грубість, «товстошкірість», нечутливість до страждань інших людей та нездатність співчувати. Моральні, естетичні, пізнавальні та практичні почуття, завдяки мірі вираженості в них емоцій, можуть проявлятися або в екзальтації, або в спокійному, поміркованому ставленні до явищ природи, мистецтва та вчинків людей.

Воля в структурі характеру визначає його силу та твердість. Таким чином, воля, згідно з загальноприйнятою думкою, є стрижневим компонентом сформованого характеру. Сильна воля робить характер самостійним, стійким, непохитним, мужнім, здатним досягати поставленої мети. Люди з безвольною натурою, навпаки, слабохарактерні. Навіть маючи багатий багаж знань і досвіду, вони не здатні наполягати на справедливості, демонструючи нерішучість та боязливість.

Темперамент в структурі характеру виступає як динамічна форма його прояву. Характер являє собою єдність типологічних характеристик та особистого досвіду, набутого протягом життя. Специфіка умов життя, навчання та виховання формує різноманітне за змістом індивідуальне ставлення до явищ навколишнього світу, але форма прояву цього ставлення, динаміка реакцій особистості визначаються її темпераментом. Одні й ті ж переконання, погляди та знання люди з різними типами темпераменту виявляють по-різному з точки зору сили, врівноваженості та рухливості дій.

При виокремленні структурних компонентів характеру важливо пам'ятати, що характер - це сукупність всіх цих компонентів. Кожен компонент (спрямованість, інтелект, емоції, воля, темперамент) інтегративно проявляється певною мірою в кожній рисі характеру, так само як і в характері в цілому. Тому не можна говорити про світоглядні, інтелектуальні, емоційні та вольові риси характеру. Характер як своєрідне стійке, цілісне ставлення особистості до різних аспектів дійсності може бути стійким або нестійким, повним, цілісним, визначеним або невизначеним.

Повнота характеру характеризується всебічним розвитком його основних структурних компонентів: розумових, моральних, емоційно-вольових. Розсудливість вчинків такої людини завжди узгоджена з емоційною врівноваженістю та самовладанням.

Внутрішня єдність рис характеру визначає його *цілісність*. Ця єдність проявляється в єдності слова та діла, або ж у її відсутності у вчинках. У людей без характеру помітно виявляються розбіжності у поглядах,

відсутність цілеспрямованості рис характеру, випадковість їх виявлення, залежність їх проявів від ситуацій, а не від внутрішніх установок особистості.

Особливо важливою характеристикою характеру є його визначеність, яка виражається в твердості та незалежності особистості в її прагненнях, переконаннях та на шляху до досягнення поставлених цілей. Визначеність характеру у людини як суб'єкта діяльності проявляється в принциповості та сумлінності дій, незалежно від важливості завдання. На людину з визначеним характером можна покластися, доручаючи їй важливі справи, адже вона виконає їх відповідно до мети, суті та методів виконання. Про людей з невизначеним характером складно дати однозначну оцінку. Це люди без принципів, чіткої позиції в політичному, трудовому житті та побуті.

Сила характеру проявляється в енергійних діях, завзятості та активності в діяльності, а також у боротьбі за доведення справи до кінця, незважаючи на будь-які перешкоди.

Такі люди не бояться труднощів і мають стійкість до них. Це новатори в своїй справі, ентузіасти та ініціатори.

Цілісність характеру не виключає того, що в різних ситуаціях у однієї й тієї ж людини по-різному проявляються вищезазначені компоненти та риси характеру. Одночасно людина може бути поблажливою та надмірно вимогливою, непохитною та поступливою, щедрою та скупюю. При цьому єдність компонентів характеру зберігається, і саме в цьому вона виявляється. Особливості типового характеру проявляються в позитивному або негативному ставленні до праці, інших людей, самої себе, предметів та явищ дійсності.

Ставлення до праці виступає як одна з найсуттєвіших рис характеру особистості. Воно проявляється в повазі до трудової діяльності, працелюбності або ж у зневажливому ставленні до праці та людей, які працюють. Важливими рисами у ставленні до праці є акуратність, сумлінність, дисциплінованість та організованість.

Ставлення до інших людей формується в процесі міжособистісних контактів і обумовлюється суспільними умовами життя, які історично складаються і розкриваються в рамках колективу. Риси характеру, що виявляють ставлення особистості до інших людей, характеризуються значною варіативністю як за змістом, так і за формою їх прояву. Ця варіативність залежить від рівня культурного розвитку суспільства та духовного багатства особистості. Ставлення до інших людей має оціночний характер, де інтелектуальна оцінка опосередкована емоційним ставленням до рис характеру, що виявляються в ході суспільних контактів. Оцінювальне ставлення до людей проявляється в різному змісті та формі прояву рис характеру. Схвалення та осуд, підтримка та заперечення можуть виражатися ввічливо, тактовно, доброзичливо, або ж формально, улесливо, а іноді й брутально, грубо, іронічно, саркастично, образливо.

Ставлення до інших людей виявляється залежно від обставин, характеру оцінювання вчинків, а також у позитивних та негативних рисах характеру. До позитивних рис характеру культурної людини належать справедливість, дотримання слова, щедрість, доброзичливість, чесність та принциповість. Їх основою виступають гуманістичні моральні якості особистості, ідейні переконання та прогресивні прагнення.

До негативних рис характеру належать: відчуженість, замкнутість, заздрість, скупість, зневага до інших, хвалькуватість, гордія, схильність до безпідставного кепкування та глузування, причіпливість, схильність до пустопорожніх суперечок, заперечення істини, дріб'язковість та мізантропія. Негативні риси характеру суттєво шкодять позитивному спілкуванню людей.

Шляхом формування ставлення до вчинків і поведінки інших людей, особистість формує власні риси характеру, спираючись на принципи аналогії або протиставлення. Ставлення до самої себе, як позитивне, так і негативне, залежить від рівня розвитку самосвідомості та здатності до самооцінки.

Типові риси характеру проявляються по-різному, індивідуально, залежно від їх інтенсивності. У деяких людей окремі риси характеру

виявляються настільки яскраво та своєрідно, що роблять їх особистість оригінальною. Загостреність таких рис проявляється спонтанно, як тільки людина потрапляє в умови, адекватні цим рисам. Такі умови провокують прояв загостреної реакції особистості. Крайню інтенсивність певних рис характеру називають акцентуацією.

Акцентуація - це поняття, введене К. Леонгардом, яке описує надмірний розвиток окремих рис характеру та їх поєднання, що не виходять за межі загальноприйнятих норм. Загальна акцентуація рис характеру проявляється лише за певних умов. В інших умовах люди з такими рисами діють спокійно, без напруження [30].

Хоча акцентуація певних рис особистості своїм загостренням та своєрідністю прояву виходить за межі стандарту, їх не можна вважати патологічними. Проте надмірно складні умови, які викликають акцентуацію рис особистості, або їх часте повторення можуть спричинити невротичні, істеричні та інші патологічні реакції. Акцентуація рис характеру формується під впливом суспільних умов життя, спрямованості інтересів, специфіки контактів у колективі. Проте, як свідчать дослідження, основоположними для них є своєрідні природжені індивідуальні особливості, які й створюють підґрунтя для виникнення акцентуації.

1.2. Проблема самореалізації особистості в вітчизняній та зарубіжній психології

В наш час, коли у світі відбуваються процеси трансформації політичних, економічних, суспільних та соціально-психологічних систем, коли система освіти піддається переосмисленню та перебудові, багато авторів дотримуються точки зору, згідно з якою в процес освіти необхідно включати можливості саморозвитку та самореалізації особистості.

Так, саме вроджене та згодом розвинене прагнення особистості до саморозвитку (в тому числі до самореалізації та самовдосконалення), як

зазначають автори, є цінністю, адже воно є безпосереднім показником зрілості особистості та готовності до професійної діяльності, а також умовою її досягнення.

Вперше термін «самореалізація» вживається у словнику з філософії та психології, який був виданий у 1902 році у Великобританії. У цьому словнику під самореалізацією особистості розуміється здійснення можливостей розвитку «Я» людини [27]. Ця точка зору передбачає розгляд самореалізації як вищого, кінцевого результату розвитку людини та людства.

В останні роки зростає інтерес як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників до проблеми саморозвитку особистості. Це пов'язано з розумінням фундаментальної ролі самореалізації у формуванні та розвитку особистості, а також з тенденцією до пред'явлення до особистості вищих вимог, які включають у себе здатність до самовдосконалення та саморозвитку. Наприклад, зростаючий науковий інтерес до цієї проблеми можна відзначити, аналізуючи кількість публікацій за останні кілька років (Мільчевська Г.С., Левченко Л.Л., Краснощок І.П., Зарицька В.В., Чхеайло І. І. та ін.).

Необхідно відзначити той факт, що витоки розгляду самореалізації особистості належать концепції А. Адлера. У своїх працях автор обговорював взаємозамінні такі поняття як «прагнення до переваги» та «прагнення до самовдосконалення». Судження вченого полягають у тому, що індивід, ототожнюючи себе з досконалим недосяжним ідеалом, усвідомлює свою недосконалість, і відчуває при цьому конкретні фруструючі почуття, які і є мотиваторами. Адлер стверджував, що «...прагнення до переваги для кожного суб'єкта є головним прагненням у житті, і воно, в уявленні автора, є вродженим, адже представляє собою саме життя.» [21] Неабияке значення вчений надавав соціальним детермінантам, вивчаючи суб'єкта як самовизначальне ціле, враховуючи його індивідуальність. Адлер у своїх роботах виходив із загальнофілософських підходів, не виносячи авторського визначення. При цьому він підтверджував, що «...носій самосвідомості - це

індивід, який планує свої дії, управляє ними та усвідомлює значущість цих дій з метою самореалізації.» [21]

Згодом ідеї, подібні до поняття самореалізації А. Адлера, розвивали Р. Байт, К. Гольдштейн, А. Маслоу, К. Хорні, Е. Фромм.

Зарубіжні психологи-гуманісти, серед яких Е. Фромм, К. Роджерс, А. Маслоу, говорили про самореалізацію людини через близький за змістом термін «самоактуалізація». Е. Фромм вбачав «...можливості досягнень у житті шляхом прояву спонтанної активності, яка можлива лише у разі об'єднання з іншими людьми без втрати власної індивідуальності» [9]. На його думку, людина, яка долає свої страхи, відчуття лінощів, нестачу вмінь та навичок, здатна досягти високих результатів та підкреслити свою значущість.

А. Маслоу у своїй теорії стверджував про «загальну необхідність у самовдосконаленні, а також про те, що людиною закладено природне бажання втілювати в життя свої можливості та здібності. Самореалізація, на його думку, представлена як перетворення свого існування в «метажиття» [24]. Проте, щоб реалізовувати всі свої здібності в повній мірі, людині необхідно докладати певних зусиль, саме в такому випадку у неї з'явиться необхідне відчуття власної повноцінності та захоплення від власних досягнень.

На думку К. Роджерса, прагнення до самореалізації також є вродженим, «суть природи людини орієнтована на рух вперед до певних цілей, конструктивна, реалістична і вельми заслуговує на довіру» [26]. Тенденція до актуалізації представляє собою спосіб розвинути і зберегти власну особистість, визначити і реалізувати закладені природою якості і здібності. Як вважає К. Роджерс, життя має представляти собою процес постійного пошуку, в якому людина робить безліч проб і помилок, при цьому важливим є не зниження напруги, а, навпаки, її підвищення. Стимулом для запуску процесу самовдосконалення є розходження між Я-реальним і Я-ідеальним, яке створює необхідність пошуку нових можливостей і особистісного зростання. К. Роджерс так само, як А. Маслоу вважає, що

людина, яка прагне до самореалізації, повинна подолати страх, тривоги, не боятися загроз, що виникають через тимчасові невдачі, і формувати відповідність своїх можливостей і бажаних результатів. Як видно з розглянутих уявлень про самореалізацію особистості в зарубіжних психологічних теоріях, вони носять в основному описовий характер, основою є гуманістичний підхід.

Гуманістична психологія проголошує метою життя кожної людини її безпосередню і максимально повну самореалізацію. Повнота самореалізації вимірюється максимальною ефективністю у розвитку своїх умінь і задатків, використанням умов у соціумі для розкриття обдарованості, ступенем користі суспільству, людській цивілізації. Самореалізація залежить від індивідуальних умінь, знань, здібностей, навичок, моральних якостей, які визначають вклад людини у збагачення матеріальних і духовних цінностей світу. Аналіз досліджень у рамках гуманістичного підходу дає розуміння самореалізації як основної життєвої цінності людини, що відображає тенденцію максимально проявити свій потенціал і втілити здібності в життя.

Гуманістичні теорії самореалізації індивіда прагнули розкрити психолого-педагогічні принципи, які б їй сприяли. Аналіз таких принципів дозволив виділити три способи досягнення мети вільного саморозвитку індивіда: розвиток творчого потенціалу особистості, його природних задатків; розвиток можливості автентичного способу існування за допомогою граничних переживань як усвідомлення індивідом справжнього свого буття і проживання «тут і зараз»; безпосереднє формування в ньому умінь до особистісного зростання.

Витоки зародження проблеми самореалізації в гуманістичних концепціях, в подальшому обговорення даного поняття поширюється в інші психологічні напрямки, де є предметом спеціального дослідження. В психоаналітичному напрямку Е. Еріксон найбільш глибоко розробив поняття «самореалізація» в концепції ідентичності. Згідно з його уявленнями, ідентичність він охарактеризував як «... усвідомлюваний і особистісно

прийнятий образ себе, почуття адекватності і стійкого володіння власним «Я» незалежно від змін «Я» і ситуації», а також здатністю особистості до самореалізації і повноцінного вирішення задач, що виникають на певному етапі її розвитку...» [4, С. 107].

Аналіз наукової літератури свідчить, що концептуальні підходи, розроблені зарубіжними науковцями щодо проблеми самореалізації в рамках гуманістичної психології, мають описовий характер. Для всіх цих концепцій характерно те, що самореалізацію відносять до вродженої властивості індивіда. Незважаючи на значний внесок у розробку цієї проблеми, гуманістичні теорії не виправдано віддавали перевагу біологічному початку самореалізації та самоактуалізації. В рамках цих концептуальних підходів становлення особистості обумовлюється закладеною природою генетичною програмою.

Зріла особистість, здатна до самореалізації, в гештальт-підході Ф. Перлза «...характеризується такими основними характеристиками: актуальність-свідомість-відповідальність. Цей процес, який розгортається в контексті переживання актуального «тут і зараз», полягає в осмисленні свого вибору і потреб, розумінні методів і прийомів їх задоволення своїми силами, не обмежуючи права оточуючих...»[15].

Ф. Бекон та Л. Фейербах у своїх працях пропонують пояснення сенсу самореалізації людини в єдності з тими цілями, які особистість ставить перед собою. Так, у цілях знаходять своє відображення тенденції соціального розвитку та його закони. Автори припускають, «...що людині властиве прагнення до самореалізації, яке є її «призначенням»» [11].

В українській науці також спостерігається зростаючий інтерес до проблеми самореалізації, що знаходить відображення у зростаючій кількості досліджень та публікацій з цієї тематики (Гомонюк В.О., Колодяжна А.В., Мяленко .В., Сердюк Л.З., Чернявська Т.П., Кравчук М.О. та інші.). На думку Сердюк Л.З. [33] «для досягнення успіху в самореалізації та психологічному благополуччі особистість має володіти комплексом ключових

характеристик :

- 1) прагнення до саморозвитку;
- 2) адекватна оцінка власних ресурсів;
- 3) цілісне сприйняття життєвого шляху.»

Ці фактори, діючи разом, формують потужну основу для мотиваційних процесів, цілепокладання, а також для інтеграції минулого, теперішнього та майбутнього.

Колодяжна А.В. аналізуючи природу самореалізації, підкреслює, «... що вирішальну роль у реалізації особистісного потенціалу відіграють не вроджені задатки, а сформовані зовнішнім середовищем особистісні якості, які є продуктом освіти та виховання» [18]. Згідно з думкою Калашникової С.В., термін «самореалізація» охоплює повну реалізацію можливостей особистості, прагнення до максимально повного та всебічного виявлення та розвитку власних здібностей та можливостей, а також прагнення людини стати тією особистістю, якою вона хоче бути.

Згідно з розумінням Горячевої Є.І., «...самореалізація як процес розвитку особистості представляє собою перехід потенційних здібностей в актуальні, який включає в себе: зміст (конкретні здібності конкретної особистості) та процес (дії, які актуалізують ці здібності)»[37].

Рубінштейн М.М. досліджував самореалізацію в контексті соціальної сутності особистості. Він розумів соціальну сутність не як рівень комунікативної компетентності особистості чи навички ефективного спілкування, а як загальну схильність до взаємовигідних та приємних контактів з іншими людьми. Людина повинна мати спрямованість на спілкування та характеризуватися здатністю до встановлення міцних та доброзичливих стосунків з оточуючими. Це дає їй можливість виражати своє ставлення до світу та до себе як до соціальної істоти. В процесі самореалізації людина відчуває потребу в спілкуванні. Рубінштейн М.М. обґрунтовує це так: «...одинак може жити сам собою лише до того моменту, коли продукт його роботи та думи не дозріє до певної міри; коли це починає

відчуватися, тоді люди та спілкування з ними стають умовою, без якої йти далі неможливо». [3, С. 81].

Мухтарова З.Ш. наголошує, що найбільш результативна самореалізація особистості можлива за наявності сильного особистісно важливого мотиву для зростання та самовдосконалення. Авторка також пропонує «...розглядати кілька аспектів проблеми самореалізації особистості, які необхідні для розуміння цього феномена як реального специфічного психологічного явища: самоактуалізація, амовираження, адаптація, саморозвиток, моральність, свобода, щастя, індивідуалізація» [28].

Ісаєв Є.І. зазначає, що важливою детермінантою процесу самореалізації є мотиви, якими керується особистість. При цьому під мотивом автор розуміє «...інтегральне психічне утворення, яке є основою для діяльності особистості...» [37].

В дослідженні самореалізації ми ґрунтувалися на поліфункціональному підході Кудінова С.І. до системної природи стосунків та якостей особистості. Згідно з цим підходом, самореалізація розглядається як багаторівневе системне утворення, яке проявляється в діяльності. Автор зазначає, «...що в дослідженнях самореалізації особистості переважають односторонні аналітичні стратегії. В них на перший план виходить якась одна позиція, яка розглядає даний феномен або з точки зору мотивації, або установки, або процесу. Аналіз емпіричних та теоретичних досліджень даної проблеми свідчить про те, що автори при розгляді самореалізації не фіксують форми прояву, видів та структурних характеристик, а також не виділяють умови та фактори її оптимізації...» [23].

У розробленій Кудіновим С.І. полісистемній моделі вперше описано форми, види, умови та структурну організацію досліджуваного поняття. Форми реалізації самореалізації можуть бути зовнішніми та внутрішніми (в деяких дослідженнях їх можуть називати «об'єктивною» та «суб'єктивною» самореалізацією), або ж виступати одночасно. Внутрішня форма самореалізації виражається в особистісному духовному становленні, у

внутрішньому зростанні та розвитку суб'єкта, зовнішня форма - в самоздійсненні суб'єкта в навчальній, творчій, спортивній, політичній, громадській, професійній сферах життєдіяльності, що забезпечує конкретні практичні досягнення людини. Внутрішня самореалізація пов'язана з самовдосконаленням інтелектуального, естетичного, морального, духовного та фізичного аспектів людини і сприяє реалізації внутрішнього світу людини. Зовнішня та внутрішня форми самореалізації не є тотожними. Досягнувши успіху в професійній, соціальній, політичній сферах суб'єкт може усвідомлювати суб'єктивну, внутрішню, змістовну нереалізованість та незадоволеність. Самореалізацію детермінують інструментально-стильові та мотиваційно-змістові характеристики, що забезпечують постійність прагнень та готовність індивіда до самовираження в різних сферах життєдіяльності.

Отже, самореалізація особистості включає в себе динамічний, емоційний, організаційний, мотиваційний, когнітивний, компетентно-особистісний, установочно-цільовий та рефлексивно-оціночний компоненти. Кожен з цих компонентів містить, у свою чергу, по дві змінні, які дозволяють більш конкретно охарактеризувати даний феномен. Серед усіх можливих сфер самореалізації особистості найбільший інтерес у нас викликає отримання вищої освіти у вищому навчальному закладі. Багато в проблемі професійної самореалізації залишається незрозумілим. Очевидна необхідність продовження теоретичного та емпіричного аналізу самореалізації та вивчення факторів, які її детермінують.

Важливо підкреслити, що теоретико-методологічний фундамент досліджень проблеми самореалізації особистості становлять базові психологічні теорії регулюючої ролі свідомості в діяльності особистості, які передбачають, що самосвідомість являє собою інтегруючу основу психологічної активності особистості. Так, діяльність є головною умовою самореалізації особистості.

Отже, необхідно зазначити, що феномен самореалізації особистості розглядався багатьма вітчизняними та зарубіжними авторами і визначається

як тотальна реалізація можливостей особистості, прагнення до максимально повного та всебічного виявлення та розвитку особистістю власних здібностей і можливостей, а також прагнення людини стати тією особистістю, якою вона хоче стати.

Однак також необхідно підкреслити, що, незважаючи на зростаючу актуальність дослідження проблеми самореалізації особистості, ні у вітчизняній, ні у зарубіжній науці не існує єдиного загальноприйнятого підходу до розуміння даного феномена.

1.3. Самореалізація випускників психологічного факультету в навчанні як умова забезпечення формування їх готовності до професійної діяльності

Під час навчання у вищій навчально-професійній діяльності є основним видом діяльності студента, а отже, і основною сферою самовираження особистості. Відповідно, невдачі в навчанні, розчарування свідчать про наявність у особистості відчуття нереалізованості можливостей, власної індивідуальності, неповторності. Такі відчуття можуть бути основою почуття незадоволеності, яке, в свою чергу, уповільнює або робить неможливим розвиток і реалізацію особистості як в особистому житті, так і в подальшій професійній діяльності.

Такі автори, як Вербицький А.А. та Платонова Т.А., зазначають, «...що засвоєні в процесі навчання знання, вміння та навички в рамках професійної діяльності стають вже не предметом навчальної діяльності, а засобом професійної діяльності. Подібна точка зору дозволяє припустити, що навчання у ВНЗ та самореалізація особистості в процесі навчання формують у молодих спеціалістів основи трудової, професійної діяльності, які являють собою готовність до професійної діяльності» [37].

Активна діяльність студента, основана на системі внутрішніх усвідомлених спонукань особистості, зумовлює розвиток і вдосконалення в

професійній діяльності, процес набуття знань, умінь, навичок, необхідних для реалізації себе в професії, а також формування і наступну реалізацію професійно-значущих властивостей і якостей особистості.

Наслідуючи Шутенко О.М., у своїй роботі ми визначаємо самореалізацію в навчанні у ВНЗ як механізм і спосіб особистісного становлення студента в освітньому процесі. По суті, процес самореалізації у вищому навчальному закладі - це унікальний досвід бути особистістю. Тому «...аналіз самореалізації студентів слід проводити через оцінку трьох аспектів: особистісної включеності в процес навчання, реалізації здібностей у процесі навчання, соціальної інтегрованості в процесі підготовки у виші» [47].

В процесі університетської підготовки студентам необхідно вибудувати суб'єктивно значущий образ свого «Я» в майбутній професії та культурі, а саме навчання має сприяти руху студента до цього образу за рахунок особистісного потенціалу. Найважливішим завданням і місією вищої школи, на думку Шутенко О.М., «...є спрямованість практики ВНЗ на повноцінний розвиток особистості, що визначає процес самореалізації студентів. Найважливіша цінність - вже існуюча, що розвивається особистість, яка розгортає свої життєві прагнення та плани в просторі та часі...» [50].

Провідною спрямованістю свідомості та життя в юнацькому віці є потреба в самореалізації, яка виходить з глибинного та узагальненого стану, що виражається в прагненні до самовизначення та самоідентифікації. Розвитку професійно-значущих властивостей та якостей особистості повинні сприяти система життєвих цілей, установок, перспектив та намірів, внутрішні усвідомлені спонукання особистості, прагнення до оволодіння професійними знаннями, навичками та вміннями. Для цього необхідна зміна ролей і функцій учасників педагогічного процесу, необхідний «перехід до нового завдання: від індивідуалізації освіти до персоніфікації підготовки та особистісно-партнерської моделі взаємодії в навчанні» [49, С. 9-15]. Шутенко О.М. закликає переосмислити і по-новому подивитись на вищу

школу як на середовище, в якому студенти не просто отримують знання, а й розвивають себе. «Впровадження сучасних інформаційних технологій в освітній процес покликане посилити та примножити можливості студентів для набуття досвіду самозмін, для полегшення переходу зовнішнього змісту у внутрішнє з наступною експлікацією в діяльності». [48, С. 79-87].

Шутенко О.М. сформулювала ряд типових проявів самореалізації студентів, позначивши їх як модальні ознаки, що відбивають загалом інтенційний план їх саморозвитку, мотивацію та наміри форм і способів кращих проявів свого «Я» в соціумі та в діяльності. Ці прояви є знайомими з попереднього життя феноменологічними зразками досвіду саморозвитку та самопрояву студентів у ВНЗ, що відповідають складу їх особистості, відповідають внутрішнім здібностям, характеру стосунків з самим собою та оточуючими.

Дамо коротку характеристику модальностям самореалізації студентів: «...пізнавальна - об'єднана з пізнавальною діяльністю, прагненням до пізнання та знань; комунікативна - проявляється в постійних комунікаціях, формах самовираження в спілкуванні та взаємодії; креативна - пов'язана з продуктивною творчою діяльністю; прагматична - виражається в прагненні до вигоди та користі від діяльності; інфлюативна - означає самореалізацію через вплив на оточуючих; практична - передбачає діяльний характер самореалізації; пугнічна: передбачає подолання перешкод, прояв себе в боротьбі; дедикативна - (від англ. Dedicate - присвячати) пов'язана з повною самовіддачею, добровольним служінням, самопосвяченням справі; феймічна модальність. (від англ. fame - слава, популярність) відображає прагнення набутти популярності, стати публічним та відомим...» [49].

Кокшенова О.А. у своїй роботі з формування готовності до професійної діяльності студентів робить висновок про те, що формування готовності студентів вишу до майбутньої професійної діяльності є динамічним процесом, який має бути безперервним і послідовним, а також здійснюватися поетапно:

- «...перший етап - орієнтовний - спрямований на формування мотиваційно-ціннісного та теоретичного компонентів готовності студентів вишу до майбутньої професійної діяльності;

- другий етап - змістовно-технологічний - спрямований на формування теоретичного та операційно-діяльнісного компонентів готовності студентів вишу до майбутньої професійної діяльності;

- третій етап - креативно-прикладний - спрямований на формування вмінь і навичок креативного використання наявних теоретичних знань і практичних умінь і навичок у конкретній ситуації, що моделює майбутню професійну діяльність» [15].

Як вона вважає, педагогічними умовами формування готовності студентів вишу до майбутньої професійної діяльності є:

- організація практико-орієнтованого середовища вишу з формування готовності студентів до майбутньої професійної діяльності;

- використання соціально-значущої діяльності студентів вишу у формуванні готовності до майбутньої професійної діяльності;

- коректування формування готовності студентів вишу до майбутньої професійної діяльності на основі комплексної діагностики.

Під практико-орієнтованим середовищем вона розуміє складне утворення, специфічність якого пов'язана з тим, що таке середовище спонукає студентів бути активними та цілеспрямованими в різних видах діяльності, а також з тим, що студенти самі можуть впливати на умови, в яких здійснюється виховно-освітній процес. Практико-орієнтоване середовище сприяє формуванню значущих для майбутньої професійної діяльності якостей особистості, а також знань, умінь і навичок, що забезпечують якісне виконання функціональних обов'язків за обраною спеціальністю.

Ще однією необхідною умовою формування готовності є соціально-значуща діяльність. Дана діяльність спрямована на особистісно-ціннісне сприйняття, розуміння та перетворення навколишньої дійсності з

урахуванням соціокультурних стратегій розвитку суспільства. Соціально-значуща діяльність сприяє соціалізації особистості, розвитку соціальної активності студентів, міжособистісному соціальному взаємодії та їх творчій самореалізації.

Виходячи зі специфіки майбутньої професійної діяльності випускників психологічного факультету, практико-орієнтоване середовище вишу має включати в себе різного роду тренінгові заняття в таких практичних курсах, як: педагогічна психологія, соціальна психологія, психологія розвитку, вікова психологія, клінічна психологія, консультативна психологія, психологія спілкування, психосоматика, психологія управління та інші. Вміст цих курсів обов'язково має включати ситуації, що моделюють професійну діяльність, в яких студенти можуть: освоїти практичний інструментарій для роботи (конкретні техніки та прийоми роботи), а також отримати адекватний зворотний зв'язок від викладача, що спрямований на оптимізацію досвіду, який отримує студент, конструктивну критику та підтримку.

Соціально-значуща діяльність в рамках навчання випускників психологічного факультету може реалізовуватися в рамках: різних волонтерських рухів, яких стає все більше ; участь в організації різного роду науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів тощо

Крім того, зважаючи на значущість особистості майбутнього психолога в його професії, окрім участі в соціально-значущій діяльності, забезпечення практико-орієнтованого середовища навчання актуальним буде проведення спеціалізованого тренінгу, який буде спрямований на формування та розвиток зазначених Калініною Т.В. «...структурних компонентів психологічної готовності студентів-психологів до професійної діяльності: мотиваційного, рефлексивного та орієнтаційного» [23]. Тривалість такого тренінгу має бути достатньою для емоційного занурення та рефлексії, але й не надто затягнутою, адже ритм життя сучасних студентів та навчальна програма не завжди дозволяють повноцінно провести такі заняття.

Методи роботи, які дозволяють досягти поставлених цілей, повинні бути

різноманітними, щоб, в тому числі, у випускників психологічного факультету сформувалося уявлення про різноманіття практичних підходів у їхній майбутній професії, а також для того, щоб врахувати індивідуальні особливості та інтереси учасників.

Отже, вивчивши розробленість проблеми за даною темою, слід зазначити, що у своїх роботах автори говорять про наявність сильної взаємообумовленості готовності до професійної діяльності та рівня самореалізації студентів, де самореалізації випускників психологічного факультету у процесі навчання сприяє розвитку готовності до професійної діяльності, яка в свою чергу, сприяє подальшому саморозвитку та самовдосконаленню, становленню особистості.

Висновки до I розділу

Підводячи підсумки (формулювання першого завдання з введення) ми можемо констатувати, що психологічна готовність до професійної діяльності визначається як психічне новоутворення, яке характеризується наявністю внутрішніх сил студента, його спрямованістю на значущу діяльність, що має забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності.

Психологу необхідно володіти розвиненими емпатичними здібностями, рефлексивністю мислення, психолог має володіти розвиненим умінням ідентифікувати себе з суб'єктом взаємодії та його проблемами; прагнути до самовиховання, самовдосконалення, має бути доброзичливим, володіти тактовністю та дипломатичністю у веденні процесу психотерапії. Вкрай важливою умовою успішності професійного становлення спеціаліста-психолога є сформована психологічна готовність студентів до професійної діяльності, формування якої має стати окремим завданням вищої професійної освіти і має включати в себе як теоретичну, так і практичну частини.

Слід також зазначити, що феномен самореалізації особистості розглядався багатьма авторами і визначається як тотальна реалізація

можливостей особистості, прагнення до найбільш повного та всебічного виявлення та розвитку особистістю власних здібностей і можливостей, а також прагнення людини стати тією особистістю, якою вона хоче стати.

Таким чином, слід згадати той факт, що вища освіта має забезпечувати умови для процесу самореалізації особистості студента в освітній системі, а також сприяти зростанню ресурсів і можливостей студента як суб'єкта вищої підготовки. Навчання у виші передбачає собою складний процес саморозвитку особистості, оволодіння культурою і професією, а також формування готовності до професійної діяльності після закінчення вишу.

У зв'язку з вищезазначеним, в рамках навчального процесу необхідно організувати включення випускників психологічного факультету в реальну діяльність практикуючого спеціаліста, вирішити проблему узгодження та поєднання форм практичної та навчальної діяльності з метою оптимізації навчального процесу та підвищення рівня готовності молодих фахівців-психологів з різними рівнями самореалізації в навчанні до професійної діяльності.

РОЗДІЛ II.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ З РІЗНИМ РІВНЕМ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Організація та методи дослідження

Проаналізувавши психологічну літературу з проблеми дослідження, ми дійшли висновку, що формування готовності до професійної діяльності у студентів старших курсів є актуальною задачею вищої освіти. Розуміння психологічної готовності через ціннісно-змістовий та мотиваційно-вольовий аспекти професійної діяльності призводить до необхідності формування цих аспектів у свідомості майбутніх фахівців. Самореалізація особистості є однією з таких особистісних особливостей, яка взаємопов'язана з успішністю та благополучним «проживанням» себе в професії. Оскільки у студентів провідною є навчально-професійна діяльність, то особливості їх самореалізації на даному етапі пов'язані з успішністю її розвитку, яка багато в чому визначає готовність до професійної діяльності в подальшому.

Тема дослідження: Особливості готовності до професійної діяльності у випускників психологічного факультету з різним рівнем самореалізації в навчанні.

Об'єкт дослідження: Готовність до професійної діяльності випускників психологічного факультету.

Предмет дослідження: Готовність до професійної діяльності випускників психологічного факультету з різним рівнем самореалізації в навчанні.

Гіпотеза дослідження: Готовність до професійної діяльності у випускників психологічного факультету тісно пов'язана з рівнем самореалізації в навчанні, а саме, чим більше вони особистісно включені в навчальний процес, реалізують в ньому свої здібності та соціально -

інтегровані, тим яскравіше виражені такі показники професійної готовності, як: автономність, інформованість, прийняття рішень, планування, емоційне ставлення.

Завдання:

1. Визначити вираженість показників готовності до професійної діяльності випускників психологічного факультету.

2. Виявити рівень та вид самореалізації особистості випускників психологічного факультету.

3. Дослідити рівень самореалізації випускників у навчанні за такими компонентами: «особистісна включеність у процес навчання»; «реалізація здібностей у процесі навчання у ВНЗ»; «соціальна інтегрованість у процесі університетської підготовки».

4. Виявити відмінності особливостей готовності до професійної діяльності у випускників психологічного факультету з різним рівнем самореалізації у навчанні.

5. Розробити корекційно-розвиваючу програму із забезпечення умов для самореалізації у навчанні випускників психологічного факультету з метою формування готовності до професійної діяльності.

6. Простежити динаміку показників готовності до професійної діяльності у випускників психологічного факультету з різним рівнем самореалізації у навчанні.

Етапи виконання даної роботи наступні :

1. Визначення проблеми, завдань та гіпотези дослідження.

2. Підбір діагностичного інструментарію та проведення дослідження.

3. Аналіз отриманих даних та інтерпретація результатів.

4. Розробка корекційно-розвиваючої програми.

5. Повторна діагностика.

Дослідження проводилось на базі факультету психології Одеського національного університету імені І.І.Мечникова. У дослідженні взяли участь 50 студентів - психологів, що навчаються на 5 курсі.

Базовими методами нашого дослідження на етапі збору даних були: порівняльний метод - для організації дослідження; психодіагностичний метод (тестування) - для збору даних; кількісний та якісний аналіз, описова статистика.

В якості основних методів дослідження використовувались такі методики:

1. Для визначення вираженості показників готовності до професійної діяльності випускників психологічного факультету нами була використана методика «Професійна готовність» Чернявської А.П., направлена на вивчення декількох параметрів професійної готовності:

- автономність, передбачає відокремлення себе від оточуючих людей, наявність глибоких знань та навичок у професії, накопичення власного досвіду, здатність прогнозувати професійне зростання, прояв ініціативності та винахідливості у реалізації своїх можливостей;

- інформованість, вказує на повноту уявлень про джерела отримання інформації;

- прийняття рішень, свідчить про вміння бачити ситуацію, що потребує прийняття рішень, та про вміння використовувати відомий алгоритм;

- планування, є начерками основних етапів становлення себе як професіонала;

- емоційне ставлення, включає в себе як ставлення до множинних варіантів роботи в професії, так і ставлення до планування життєвого шляху, а також суттєво впливає на прийняття рішень.

2. Для визначення рівня та виду самореалізації особистості ми використовували «Багатовимірний опитувальник самореалізації особистості» Кудінова С.І., який дозволяє виявити специфіку самореалізації суб'єкта. Методика дозволяє визначити рівень самореалізації:

- Інтенсивний: У таких людей розвинене прагнення до самовираження. Вони зазвичай зайняті думками про своє самовдосконалення, про досягнення найвищих результатів у будь-якому виді діяльності. Для них значним є бути

завжди в центрі уваги інших людей, займати лише лідируючі позиції в колективі та соціумі.

- Гармонійний: Люди мають чітке уявлення про свої прагнення, але й знають, як їх реалізувати. Вони сповнені оптимізму та здорового раціоналізму. Для них більшою мірою властиве гармонійне зростання, тому що вони вміють розподіляти власні ресурси.

- Адаптивний: Для людей характерна помірність у всьому. Якщо вони стикаються з великими труднощами в якійсь справі, то віддають перевагу тому, щоб відмовитися від неї і не витратити багато часу на вирішення проблеми. Особистісне, професійне та соціальне самовдосконалення не є надзвичайно важливою метою і сенсом усього їхнього життя.

- Інертний: Люди даного типу не проявляють особливої активності, щоб змінити себе, розширити свій кругозір, розвинути ерудицію та інші інтелектуальні, особистісні та морально-етичні якості. Професія для них виступає лише як необхідність, з якою доводиться миритися, тому вони не відчують особливого бажання підвищувати свою майстерність, роблять це лише тоді, коли змушені.

- Ірраціональний: Для людей взагалі не характерно проявлення особистої ініціативи та активності, як у діяльності, так і в самовдосконаленні.

3. Для вивчення самореалізації в навчанні ми використовували «Методику дослідження самореалізації в навчанні у ВНЗ» авторів Шутенко О.М. та Шутенко А.І. Опитувальник направлений на виявлення суб'єктивного ставлення студентів до університетського навчання та їх позиції в плані можливостей власного розвитку як успішної та гідної особистості.

Основною складовою процесу самореалізації у виші виступає шкала особистісної включеності в процес навчання, яка розкриває самореалізацію як діяльність студентів, що відображає інтенсивність їх праці та захопленість навчанням, а також ступінь значущості, осмисленості та цінності навчання.

Друга шкала - рівень реалізації здібностей у процесі навчання,

направлена на оцінку повноти розкриття та розвитку особистісних якостей студентів в університетському навчанні та відображає особистісний аспект самореалізації в освітньому процесі.

Рівень соціальної інтегрованості у процесі вищої підготовки, оцінюється третьою шкалою методики, в ній закладено соціальний аспект самореалізації в університетському навчанні.

Якісний аналіз отриманих результатів за трьома діагностичними методиками проводився за наступними параметрами:

- особливості готовності до професійної діяльності випускників психологічного факультету;
- особливості рівня самореалізації в навчанні випускників психологічного факультету;
- особливості видів і рівнів самореалізації особистості у випускників психологічного факультету;
- особливості готовності до професійної діяльності випускників психологічного факультету з різним рівнем самореалізації в навчанні.

Кількісний аналіз проводився шляхом виділення груп випускників психологічного факультету з різним рівнем самореалізації в навчанні. Вирахування коефіцієнта кореляції (r) Спірмена та середніх значень проводилося з використанням табличного процесора ONLYOFFICE, достовірність відмінностей між групами випробуваних з різним рівнем самореалізації визначалася за критерієм Краскела - Уолліса та t -критерієм Стьюдента.

2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів дослідження

В рамках реалізації першого дослідницького завдання ми отримали наступні результати, що характеризують вираженість особливостей готовності до професійної діяльності в групі випускників психологічного факультету (таблиця 2.2.1).

Таблиця 2.2.1

**Вираженість компонентів професійної готовності
в групі випускників психологічного факультету(середнє значення)**

	Компоненти професійної готовності				
	Автоном- ність	Інформатив- ність	Прийняття рішень	Планування	Емоційне ставлення
Сер. знач.	14,4	9,7	12	11	13,8
	max.=20	max.=17	max.=20	max.=20	max.=21

Як видно з даних таблиці, найвищі показники були визначені в цій групі випробуваних за шкалою «автономність» (середнє значення = 14,4). Отже, можна сказати про те, що у випробуваних існує розуміння цілісності своєї особистості та прагнення реалізувати свої можливості в практичній діяльності. Студентів, які увійшли до групи з високими показниками «емоційне ставлення» (середнє значення = 13,8) і «прийняття рішень» (середнє значення = 12), можна охарактеризувати як студентів з досить сприятливим афективно-емоційним ставленням до обраної професії, а також достатнім рівнем проникливості та передбачливості при виборі роботи в професії, з урахуванням усіх можливих ризиків і переваг.

Найменш вираженими показниками професійної готовності є «планування» (середнє значення = 11) та «інформованість» (середнє значення = 9,7), що свідчить про те, що випускники психологічного факультету відчують складнощі з умінням ставити конкретні цілі, шляхи та засоби їх досягнення на шляху професійного становлення, а також зі знанням специфіки діяльності практичного психолога, про відповідність власної особистості професійній діяльності.

Самореалізацію ми вивчали за допомогою двох методик, які дозволили всебічно оцінити рівень самореалізації випускників психологічного факультету. Для оцінки специфіки самореалізації суб'єкта був використаний

багатомірний опитувальник самореалізації особистості, автором якого є С.І. Кудінов. У цій методиці в першу чергу аналізується, чи достовірні отримані дані, провівши первинну обробку тестів, ми переконалися, що дані достовірні і випускники відповідали на поставлені питання щиро, добросовісно, відкрито. Дані багатомірного опитувальника самореалізації особистості С.І. Кудінова, розподілені за рівнями, більш детально вказані на рисунку 2.2.1.

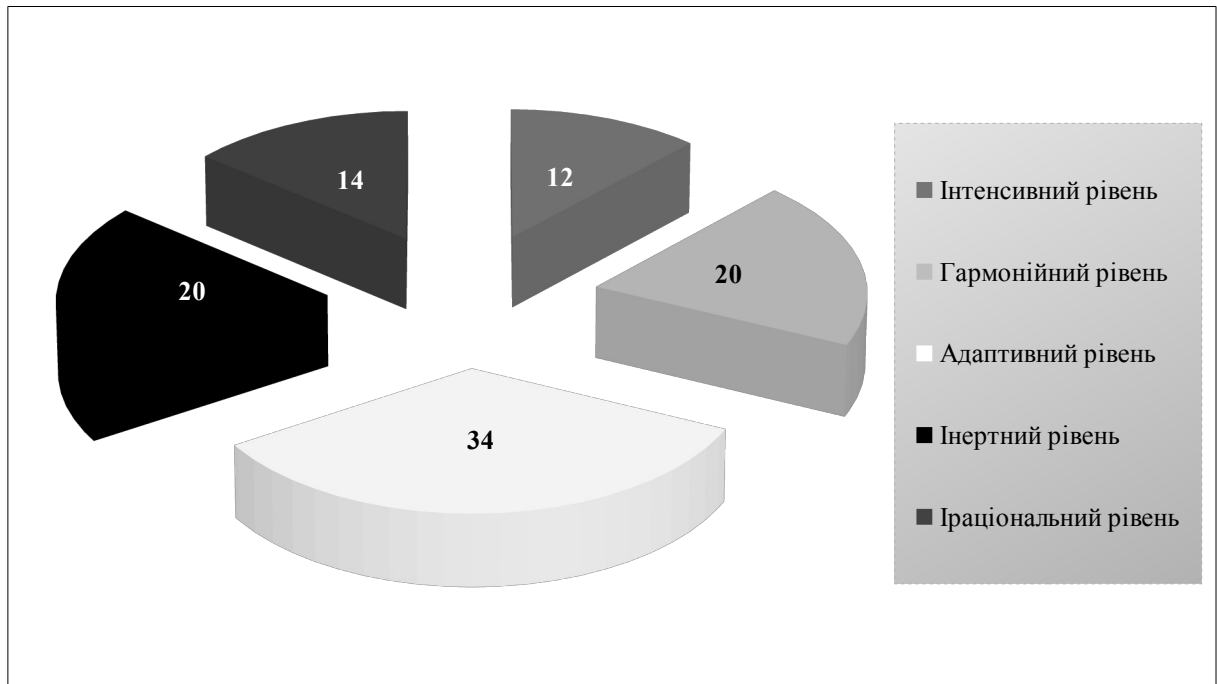

Рис.2.2.1 Показники випускників психологічного факультету з різним рівнем самореалізації особистості (у %)

Виходячи з представленої вище діаграми, ми спостерігаємо, що на вибірці у найбільшій кількості опитованих, 17 (34%) людей, був виявлений адаптивний рівень самореалізації, що говорить про їх прагнення бути «як усі», для них характерна помірність у всьому, дані опитовані схильні відмовлятися від вирішення проблеми, якщо стикаються зі значними труднощами в якійсь справі. Особистісне, професійне та соціальне самовдосконалення не є для цих студентів надзвичайно важливою метою та сенсом життя. Проте ці студенти прагнуть бути не гіршими за інших і в чомусь навіть перевершити їх, а також час від часу дані опитовані прагнуть розвинути в собі певні якості, оволодіти професійною майстерністю та

здобути повагу або визнання в соціумі.

10 опитуваних (20%) характеризуються гармонійним рівнем самореалізації. Ці студенти не тільки відрізняються хорошим і адекватним уявленням про свої прагнення, але й знають, як їх реалізувати. Для цих респондентів характерні оптимізм, здоровий раціоналізм, гармонійний розвиток, а також уміння розподіляти власні ресурси. Ці випускники психологічного факультету постійно прагнуть до особистісного зростання, професійного самовдосконалення та соціального визнання.

Водночас для 10 опитуваних (20%) характерний інертний рівень самореалізації. Ці студенти, навпаки, не схильні проявляти особливої активності, щоб змінити себе, розширити кругозір, інтелектуальні та особистісні якості. Професія, як і її здобуття, для цих студентів є вимушеною необхідністю, внаслідок чого вони не схильні підвищувати свою майстерність і роблять це лише вимушено. Ці студенти не прагнуть проявляти себе в громадському житті, групи, факультету, міста тощо, навпаки, прагнуть уникати участі в масових соціально-значущих заходах.

У 7 опитуваних (14%) був визначений ірраціональний рівень самореалізації, що говорить про те, що ці випробувані взагалі не схильні проявляти ініціативу та активність як у діяльності, так і в самовдосконаленні. Ці студенти-психологи не прагнуть бути професійно компетентними, оскільки це для них пов'язано з труднощами та зусиллями. Громадська діяльність для них малоприваблива і не має сенсу. Головним у житті для них є відпочинок, приємне та веселе проведення часу, і розваги, до чого вони активно прагнуть.

6 опитуваних (12%) виявили інтенсивний рівень самореалізації, що говорить про болісну вираженість у них прагнення до самовираження. Ці випускники постійно зайняті думками про своє самовдосконалення, про досягнення найвищих результатів в актуальних видах діяльності. Для цих студентів надзвичайно важливо бути в центрі уваги інших, а також займати лише лідируючі позиції в колективі.

Таким чином, можна зробити висновок, що в цій вибірці студентів-психологів старших курсів найбільш представленими є гармонійний та адаптивний рівні самореалізації, а найменш - ірраціональний та інтенсивний рівні.

Далі звернемося до більш детального розгляду особливостей самореалізації випускників психологічного факультету (табл. 2.2.2).

Таблиця 2.2.2

Вираженість видів самореалізації у випускників психологічного факультету (у %)

Види самореалізації	Дуже високий рівень	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень	Дуже низький рівень
Особистісна	14	20	38	24	2
Соціальна	12	32	36	14	4
Діяльнісна	12	30	48	16	4

У цій вибірці студентів були виявлені респонденти з дуже низьким рівнем особистісної (2%), соціальної (4%) та діяльнісної (4%) самореалізації.

Особистісна самореалізація в групі студентів-психологів виражена на середньому рівні у більшості респондентів (38%), (14%) з дуже високим рівнем, число випробуваних з високим (20%) та низьким (24%) рівнем особистісної самореалізації приблизно однакове.

Соціальна самореалізація виражена на високому (32%) та середньому (36%) рівні в даній вибірці випробуваних. Професійна самореалізація виражена в цій групі на високому (30%) та середньому (48%) рівні.

В цілому, можна зробити висновок, що в групі випускників психологічного факультету найбільш вираженими є професійна самореалізація (у 12% - дуже високий рівень, у 30% - високий) та соціальна (у 12% - дуже високий рівень, у 32% - високий), що говорить про значущість в даній студентській вибірці громадської діяльності та соціальної активності, а також прагнення досягти значних результатів у певному виді діяльності

(професійної, творчої, спортивної, навчальної тощо).

З метою реалізації 3-ї дослідницької задачі, а саме для виявлення ступеня самореалізації студентів у навчанні, по таких її компонентах як: «особистісна включеність у процес навчання»; «реалізація здібностей у процесі навчання у виші»; «соціальна інтегрованість у процесі університетської підготовки» ми проаналізували середні числові значення інтегрального показника самореалізації з допомогою «методики дослідження самореалізації в навчанні у ВНЗ» Шутенко О.М. та Шутенко А.І. (табл. 2.2.3).

Таблиця 2.2.3

Розподіл опитуваних за рівнями вираженості самореалізації в навчанні (у %)

Шкала - особистісна включеність			Шкала - реалізація здібностей			Шкала - соціальна інтегрованість		
вис.рів.	сер.рів.	низ.рів.	вис.рів.	сер.рів.	низ.рів.	вис.рів.	сер.рів.	низ.рів.
10	14	76	6	38	56	12	24	64

Аналізуючи отримані дані, можна сказати, що високий рівень особистісної включеності в процес навчання характерний для 5 (10%) респондентів, що відображає високу мотивацію навчання опитуваних, інтерес до навчання, бажання ідентифікуватися з викладачами та університетськими стандартами.

Середній рівень включеності характерний для 7 (14%) опитуваних. У цієї групи студентів виражається тенденція до особистісної орієнтації на самовіддачу та всеціле посвячення себе навчанню як головній і суб'єктивно значущій діяльності.

Низький рівень особистісної включеності характерний для 38 (76%) опитуваних, що свідчить про байдужість і внутрішню відстороненість від навчання у виші, формальне ставлення до навчання.

Як відзначено респондентами, ступінь інтенсивності праці, захопленості навчальною діяльністю та зайнятості знаходиться на

середньому рівні. Показники усвідомлення та суб'єктивної значущості навчання знижені. Таким чином, докладаючи мінімальних зусиль у навчальній діяльності, студент не зможе активно та успішно просуватися до знань, умінь та компетенцій, тобто отримувати успішний досвід самозміни.

У 5 (10%) студентів від вибірки був виявлений високий рівень реалізації здібностей у процесі навчання у виші.

Для 19 респондентів (38%) характерний середній рівень реалізації здібностей. У змісті даної шкали в першу чергу відображається результативність навчання у виші з точки зору реалізації особистісних якостей студента.

Так, у даних студентів навчання у виші розглядається, перш за все, як сфера найбільш повного та всебічного розкриття сильних сторін, внутрішнього потенціалу особистості. І в цьому плані навчання розглядається як необхідна та суб'єктивно цінна область застосування власних зусиль студентів, які прагнуть до втілення своїх цілей, мрій.

Низький рівень реалізації здібностей характерний для 26 (52%) випробуваних, у даних студентів можна констатувати наявність перешкод (внутрішніх і зовнішніх) на шляху до повноцінного самовираження та прояву свого «Я» в навчанні. Ця особистісна нереалізованість може призводити до знецінення навчання та розчарування процесом підготовки у вибраному виші.

Високий рівень соціальної інтегрованості в процесі університетської підготовки характерний для 6 (12%) респондентів. А для 14 (28%) опитуваних характерний середній рівень соціальної інтегрованості.

У змісті пунктів даної шкали виражається позитивний план, що складається із соціальних відносин особистості в процесі університетського навчання. Тут знаходиться відображення бажання бути в групі, брати участь у житті вишу, засноване на вихідному почутті спільності, взаємовиручки та взаємопідтримки в студентському середовищі, відзначається також значущість і міцність дружніх зв'язків, атмосфера довіри та поваги.

Так, у більшості опитуваних, 30 (60%) осіб, з низьким рівнем соціальної інтегрованості в процесі університетської підготовки, які не бачать можливостей і не можуть реалізувати себе у вищі жодним чином.

Відсутність допомоги вишу у вирішенні особистих проблем виражається у негативній оцінці даних пунктів і призводить, як правило, до соціальної ізоляції в ході навчання.

Більш детально розглянемо зазначені вище компоненти в групах випускників психологічного факультету з різним рівнем самореалізації (табл. 2.2.4).

Таблиця 2.2.4

Вираженість компонентів професійної готовності у випускників психологічного факультету з різним рівнем самореалізації (сер.знач.)

Рівень самореалізації	Автономність	Інформативність	Прийняття рішень	Планування	Емоційне ставлення
Інтенсивний	15	13	18	16	14
Гармонійний	12,4	9,8	14,1	9,8	15,4
Адаптивний	8,6	7,2	11,3	7,9	12,2
Інертний	8,1	6,1	8,3	6,9	9,4
Іраціональний	4,8	5,9	7,2	6,2	8,9
	max.=20	max.=17	max.=20	max.=20	max.=21

Як видно з даних таблиці, показники професійної готовності різняться у студентів з різним рівнем самореалізації, так найбільш високі показники сформованості компонентів професійної готовності виявлені у випускників психологічного факультету з інтенсивним та гармонійним рівнем самоактуалізації, в той час як найнижчі - у студентів з ірраціональним та інертним рівнем самоактуалізації.

Математична обробка даних з застосуванням критерію Краскела-Уолліса показала, що існують значущі відмінності сформованості компонентів професійної готовності у випускників психологічного факультету з різним рівнем самореалізації. Студенти з інтенсивним рівнем

самореалізації відрізняються більшою сформованістю такого компонента професійної готовності, як «Автономність» ($H = 10,42$, $p < 0,005$) і «Прийняття рішень» ($H = 12,81$, $p < 0,005$), на відміну від студентів з ірраціональним рівнем самореалізації. Що говорить про те, що випускники психологічного факультету, які прагнуть досягати високих результатів у всіх сферах діяльності, більш самостійні у виборі свого професійного шляху, знають свої прагнення, крім того студенти з інтенсивним рівнем самореалізації більш рціонально підходять до прийняття рішень, ретельно аргументуючи їх спроможність. Крім того, значущі відмінності були виявлені між показниками сформованості такого компонента професійної готовності, як «Планування» у студентів з інтенсивним та ірраціональним рівнем самоактуалізації ($H = 9,92$, $p < 0,005$), у студентів з інтенсивним та інертним рівнем самоактуалізації ($H = 9,14$, $p < 0,005$). Виходячи з цього, можна зробити висновок, що студенти з більш високим рівнем самореалізації в більшій мірі здатні ставити конкретні цілі в професійній діяльності, обирати шляхи та засоби їх досягнення на шляху професійного становлення.

Для того щоб визначити вірність висунутої нами гіпотези, був проведений кореляційний аналіз отриманих результатів дослідження при допомозі коефіцієнта кореляції Пірсона (рисунок 2.2.2).

Згідно з даними, було виявлено позитивний кореляційний зв'язок, середньої сили, між показниками готовності до професійної діяльності та складовими самореалізації, а саме з такими шкалами, як: «автономність» і «соціальна інтегрованість» ($r_{\text{Семп}} = 0,42$ при $p \geq 0,01$). Що є показником самопізнання і усвідомлення, наявності або відсутності для себе корисності навчання та можливості різнобічного самовираження та повноцінного самовираження в навчанні.

Позитивна кореляція показника готовності «інформованість» і компонента «особистісна включеність у процес навчання» ($r_{\text{Семп}} = 0,51$ при $p \geq 0,01$), може свідчити про те, що студентам, для мобілізації власних ресурсів, необхідні знання і практичні навички по своїй професії; по пошуку і

можливостях працевлаштування; про те, як можна утриматися на роботі; як удосконалювати свій професіоналізм і просуватися по кар'єрних сходах.

Такий показник готовності, як «прийняття рішень», має прямий зв'язок з цілим рядом компонентів самореалізації в навчанні: «особистісна включеність у процес навчання» ($r_{\text{Семп}} = 0,34$ при $p \geq 0,01$), «реалізація здібностей у процесі навчання у виші» ($r_{\text{Семп}} = 0,55$ при $p \geq 0,01$), «соціальна інтегрованість» ($r_{\text{Семп}} = 0,46$ при $p \geq 0,01$).

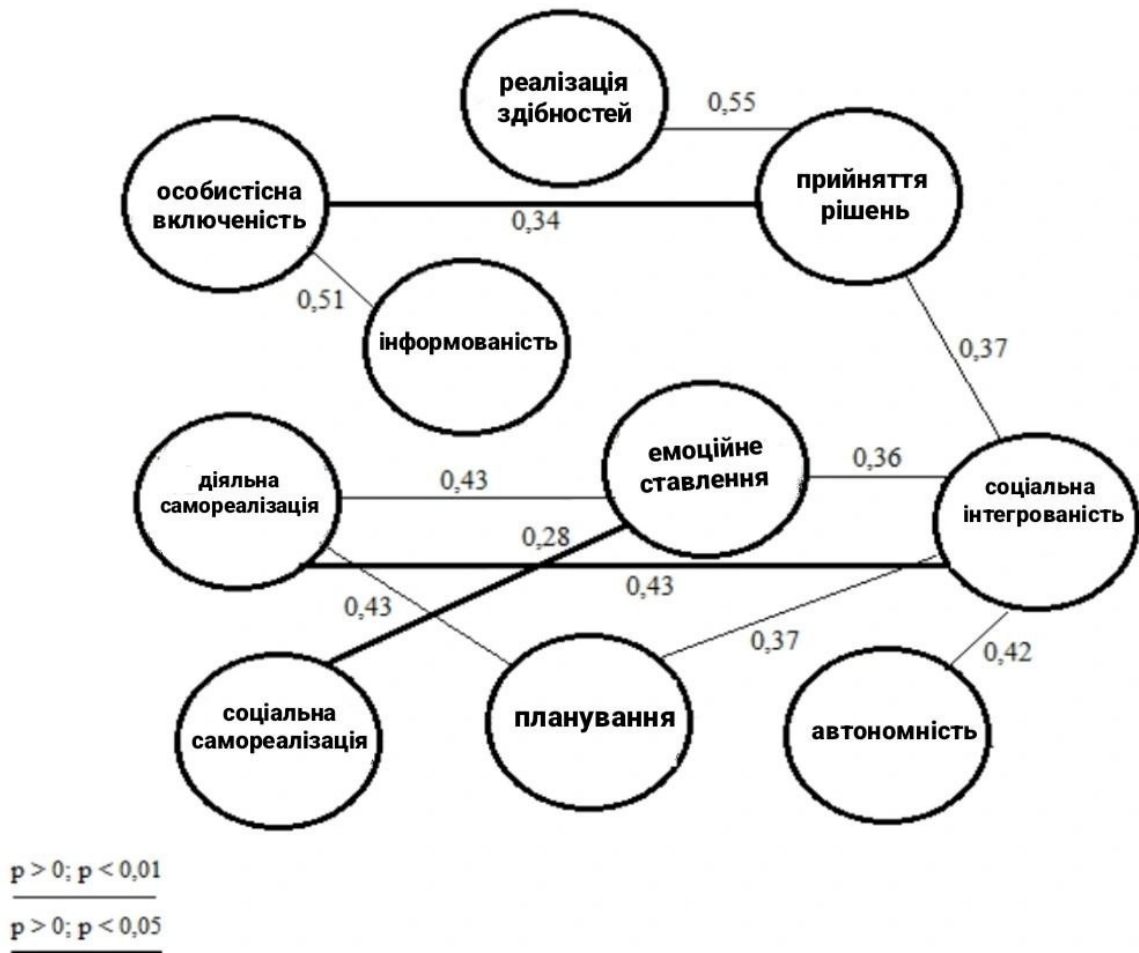

Рис. 2.2.2 Кореляційні зв'язки показників готовності до професійної діяльності з рівнями та видами самореалізації

Це свідчить про те, що прийняття рішень є центральним процесом, який визначає ефективність діяльності та функціонування систем. А саме, процес, що включає в себе заключний момент прийому і переробки інформації і початковий момент виконання, або момент переходу від одних

операцій до інших, в тому числі в організації виконавчих дій, які і передбачають самореалізацію у всіх аспектах.

Відзначимо, що існує прямий зв'язок показника «планування» і компонента самореалізації «соціальна інтегрованість» ($r_{\text{Семп}} = 0,37$ при $p \geq 0,01$), а також показника «емоційне ставлення» і компонента «соціальна інтегрованість» ($r_{\text{Семп}} = 0,36$ при $p \geq 0,01$). Аналізуючи отримані дані, можна сказати, що студенти, які брали участь в даному дослідженні, демонструють зв'язок між рівнем готовності до професійної діяльності із загальною позитивною оцінкою себе і можливістю своєї самореалізації в процесі навчання у виші.

За отриманими даними кореляційного аналізу можна зробити висновок, що самореалізація у виші буде залежати від переконаності студента, що він здатний контролювати своє життя, вільно приймати рішення і втілювати їх у життя. Студентам необхідно усвідомлено і позитивно оцінювати пройдений відрізок життя, його продуктивність в цілому, а також сприймати, актуальний процес свого життя (студентський період) як цікавий, емоційно насичений і наповнений змістом.

Далі для вирішення наступного завдання звернемося до аналізу особливостей готовності до професійної діяльності випускників психологічного факультету з різним рівнем самореалізації в навчанні (рис.2.2.3.).

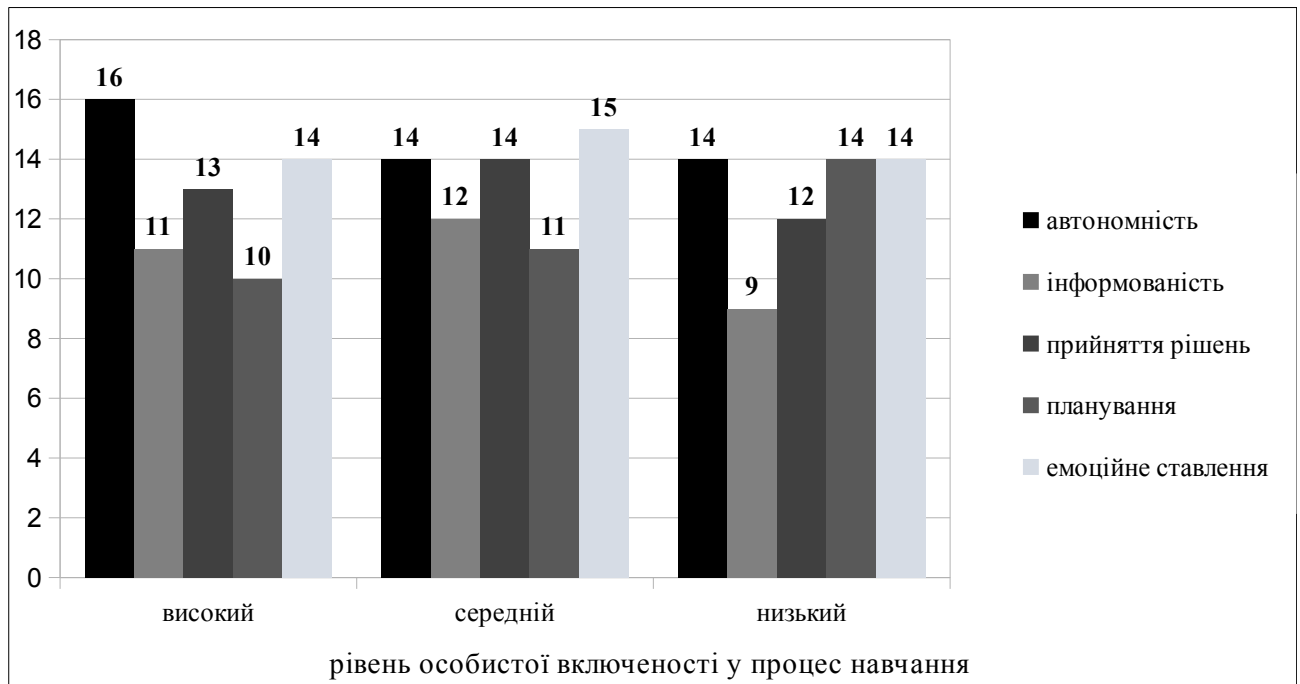

Рис.2.2.3 Вираженість показників готовності до професійної діяльності випускників психологічного факультету з різним рівнем особистісної включеності в процесі навчання (сер.знач.)

Аналізуючи результати даних, можна виділити те, що у опитуваних з високим рівнем особистісної включеності в процес навчання переважають «автономність», «прийняття рішень» і «емоційне ставлення». Показник «автономність»(сер.знач.=16) говорить про вміння студентів відокремлювати себе від світу людей, що їх оточують, а також про вміння відділяти свої цілі від цілей батьків та інших значущих осіб. У опитуваних присутнє розуміння цілісності своєї особистості, соціальної спільноти, до якої належить людина, якому типу особистості хотів би відповідати і способу життя, який хотіла би вести.

Також переважають такі показники, як: «прийняття рішень» (сер.знач.=13), «емоційне ставлення» (сер.знач.=14). Так, в даній групі важливою умовою для вміння приймати рішення є і автономність, і самостійність людини, коли вона бере на себе відповідальність за рішення і його наслідки, коли вона в стані самостійно висувати і оцінювати

альтернативу.

Найменш виражений в даній групі показник «інформованість» (сер.знач.=11). Що наочно показує рівень знань і практичних навичок здобуття професії психолога, з пошуку і працевлаштування, про необхідний рівень освіти.

А також найменш виражений показник готовності «планування» (сер.знач.=10). Це говорить про те, що опитувані можливо не зачіпають всі етапи планування свого професійного шляху, такі як: збір і оцінка інформації, моделювання і візуалізація, вироблення стратегій, планування дій, оцінка і вироблення нового плану.

У студентів із середнім рівнем особистісної включеності також переважно поширені «автономність» (сер.зн. 14), «прийняття рішень» (сер.зн. 14) і «емоційне ставлення» (сер.зн. 15).

У респондентів з низьким рівнем особистісної включеності переважаючими були виявлені такі показники як, «автономність» (сер.знач.=14). Це можна пояснити тим, що, незважаючи на рівень, здатність особистості як морального суб'єкта до самовизначення характерна даному віку.

Також найбільш виражені такі показники, як: «планування» (сер.знач.=14) і «емоційне ставлення» (сер.знач.=14). Отже, у даних опитуваних в більшій мірі переважає вміння приймати зважені і обдумані рішення, вони більш раціонально планують своє подальше професійне життя.

Найменш виражена «інформованість» (сер.знач.=9).

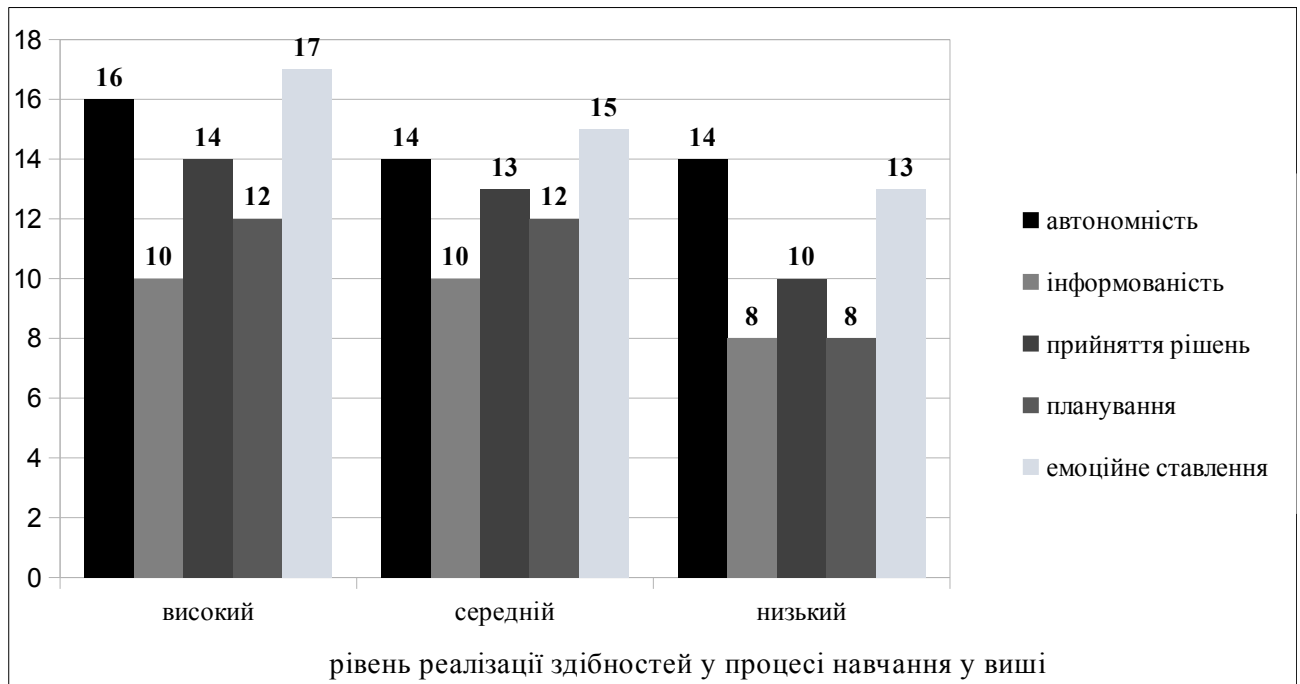

Рис.2.2.4 Вираженість показників готовності до професійної діяльності випускників психологічного факультету з різним рівнем реалізації здібностей в процесі навчання (сер.знач.)

Серед опитуваних з високим рівнем реалізації здібностей у процесі навчання у виші найбільш виражені такі показники як, «автономність» (сер.знач.=16) і «емоційне ставлення» (сер.знач.=17), що свідчить про прагнення студентів реалізувати можливість у практичних діях, мати глибокі знання і навички хоча б в одній області, а також володіння загальною орієнтацією на успіх і прийняття на себе відповідальності за власні дії.

Показник «прийняття рішень» (сер.знач.=14) говорить про рівень реалізму в прийнятті кар'єрних рішень студентів і про свою власну оцінку цього рівня. Ці опитувані здатні піти на компроміс між бажаннями і можливостями, так як вони безумовно усвідомлюють необхідність таких компромісів.

Студентам даної групи також притаманний показник «планування» (сер.знач.=12). Говорячи про професійний шлях, ми маємо на увазі шлях, який має певну протяжність у часі. Відповідно випускник психологічного

факультету, перебуваючи в одній з точок цього шляху, буде являтися результатом свого розвитку в минулому, і передбачати певний розвиток в його майбутньому.

Менш виражений показник «інформованість» (сер.знач.=10), що говорить про недостатній рівень обізнаності у опитуваних у професії психолога. Але все ж таки основна проблема тут полягає в тому, як студенти засвоюють інформацію, що надходить до них, і співвідносять її зі своїми особливостями.

У випробуваних із середнім рівнем реалізації здібностей у процесі навчання на високому рівні є «автономність» (сер.знач.=14), «прийняття рішень» (сер.знач.=13) і «емоційне ставлення» (сер.знач.=15), що говорить про те, що емоційний компонент професійної зрілості проявляється в загальному настрої випробуваних і тісно пов'язаний з емоційним компонентом зрілості особистості в цілому, який проявляється в позитивному емоційному настрої, життєвому оптимізмі, емоційній стійкості та стійкості до невдач.

З низьким рівнем реалізації здібностей у процесі навчання виражені такі показники як «автономність» (сер.знач.=14) і «емоційне ставлення» (сер.знач.=13). Найменш виражені «інформованість» (сер.знач.=8) і «планування» (сер.знач.=8).

За шкалою соціальної інтегрованості в процесі підготовки у виші у студентів з високим рівнем переважають такі показники готовності як, «автономність» (сер.знач.=17) і «емоційне ставлення» (сер.знач.=15).

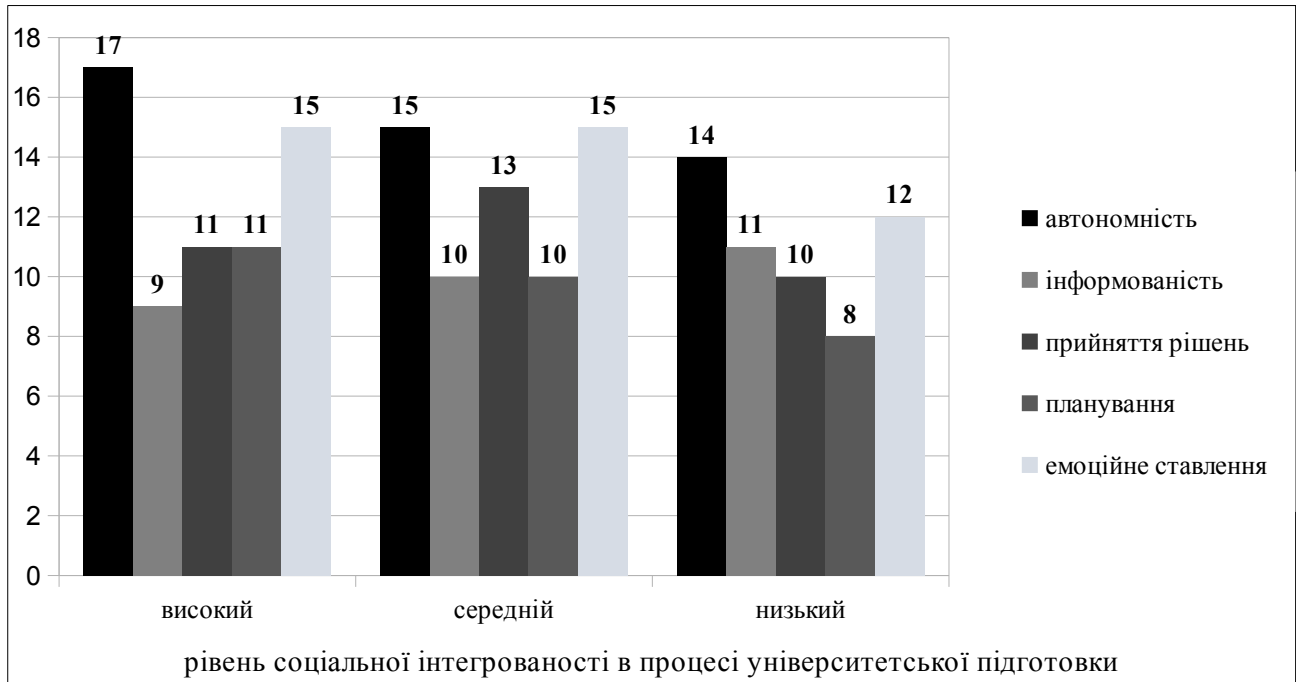

Рис.2.2.5 Вираженість показників готовності до професійної діяльності випускників психологічного факультету соціальної інтегрованості у процес університетського навчання (сер.знач.)

Ця група випускників психологічного факультету, переконана у високій самоефективності, ставить перед собою складніші, ризиковані та сміливі цілі, вони демонструють більше старання та наполегливості, вони успішніше виконують завдання, оскільки підходять до його вирішення з кращим настроєм (з меншою тривогою та депресією), вони також здатні краще справлятися зі стресом та розчаруванням.

Як і в інших групах найменш вираженим показником є «інформованість» (сер.знач.=9).

В опитуваних із середнім рівнем найбільш виражені «автономність» (сер.знач.=15), «прийняття рішень» (сер.знач.=13) і «емоційне ставлення» (сер.знач.=15). Як вже говорилося раніше, емоційне ставлення або, як його ще називають, емоційна включеність, має великий вплив на прийняття рішення. Оскільки, цей фактор містить у собі не лише ставлення до різних варіантів при виборі, але й ставлення до планування, до того, що треба прийняти якість

рішення, ставлення до відповідальності за своє рішення та планування, до того, що випробуванним при цьому треба проявляти активність і йти на компроміс.

Найменш виражені такі показники як, «інформованість» (сер.знач.=10) і «планування» (сер.знач.=10). Це свідчить про те, що опитувані не знають, як можна утриматися на своїй роботі психологом, як удосконалювати свій професіоналізм і просуватися по професійних сходах.

З низьким рівнем спостерігається перевага «автономності» (сер.знач.=14) і «емоційного ставлення» (сер.знач.=12). Найменш виражені такі показники як, «прийняття рішень» (сер.знач.=10) і «планування» (сер.знач.=8), це говорить про те, що студенти мало здатні приймати ефективні рішення, які б враховували всі важливі фактори справжньої ситуації та перспективи. Для цього опитувані ще повинні володіти вищезазначеними певними якостями, здібностями, знаннями та навичками.

Після аналізу результатів за даним діагностичним інструментарієм, скористаємося статистичним критерієм (t) Стьюдента, який працює з різницею середнього арифметичного значення в двох вибірках студентів, для виявлення відмінностей між групами за рівнями самореалізації та показниками готовності до професійної діяльності.

В описі отриманих результатів ми будемо використовувати крайні показники рівня самореалізації в навчанні. Подальшу характеристику отриманих даних проводили за статистично значущими t-критеріями з отриманих, тобто до уваги брали ті, що були вище критичних табличних ($t_{кр}$) з достатнім рівнем довірчої ймовірності (коефіцієнт - p), що дозволило заявити про несуттєву кількість ймовірних помилок.

В першу чергу проведемо аналіз отриманих даних респондентів з високим і низьким рівнем самореалізації в навчанні.

В результатах порівняння трьох груп з високим рівнем за шкалами «особистісна включеність у процес навчання», «реалізації здібностей у процесі навчання у виші» і «соціальна інтегрованість у процесі підготовки у

виші», було виявлено, що показники готовності до професійної діяльності не мають статистично значущих відмінностей.

Статистично значущі відмінності спостерігаються лише серед опитуваних з низьким рівнем за шкалою «особистісна включеність у процес навчання» між шкалою «реалізації здібностей у процесі навчання у виші» ($t=1,26$) і шкалою «соціальна інтегрованість у процесі підготовки у виші» ($t=1,143$).

Таким чином, висунута нами гіпотеза про те, що чим вищий рівень самореалізації, тим більш сформованою виявляється готовність до професійної діяльності у випускників психологічного факультету, підтвердилася.

Загалом, роблячи висновки за отриманими результатами дослідження, ми можемо сказати наступне:

Найбільш вираженими в групі випускників психологічного факультету є такі показники готовності до професійної діяльності, як: «автономність» (сер.знач.=14,4), «прийняття рішень» (сер.знач.=12) і «емоційне ставлення» (сер.знач.=13,8).

Найбільш вираженими за вибіркою опитуваних є адаптивний (34%), гармонійний (20%) та інертний (20%) рівні самореалізації.

Найбільш значущими для даних студентів є професійна самореалізація та соціальна, що говорить про важливість у даній студентській вибірці громадської діяльності та соціальної активності, а також прагнення досягти значних результатів у певному виді діяльності (професійній, творчій, спортивній, навчальній та ін.).

У групі студентів з високим рівнем за шкалою «особистісна включеність у процес навчання» переважають такі показники готовності, як: «автономність» (сер.знач.=16), «прийняття рішень» (сер.знач.=13), «емоційне ставлення» (сер.знач.=14); за шкалою «реалізація здібностей у процесі навчання у виші» - «автономність» (сер.знач.=16) і «емоційне ставлення» (сер.знач.=17), також як і за шкалою «соціальна інтегрованість у процесі

підготовки у виші» - «автономність» (сер.знач.=17) і «емоційне ставлення» (сер.знач.=15).

У групі студентів з низьким рівнем за шкалою «особистісна включеність у процес навчання» переважають такі показники готовності, як: «автономність» (сер.знач.=14), «планування» (сер.знач.=14) і «емоційне ставлення» (сер.знач.=14); за шкалою «реалізація здібностей у процесі навчання у виші» - «автономність» (сер.знач.=14) і «емоційне ставлення» (сер.знач.=13), за шкалою «соціальна інтегрованість у процесі підготовки у виші» - «автономність» (сер.знач.=14) і «емоційне ставлення» (сер.знач.=12).

Якщо говорити про компоненти професійної готовності, то в даній групі опитуваних при розробці програми занять з формування професійної готовності найбільшу увагу важливо приділити розвитку таких компонентів готовності, як планування та інформованість випускників психологічного факультету, оскільки вони є найменш сформованими.

2.3. Динаміка показників готовності до професійної діяльності у випускників психологічного факультету з різним рівнем самореалізації в навчанні

Дана програма спрямована на вирішення актуальної проблеми психологічного стимулювання та актуалізації процесу формування готовності до здійснення професійної діяльності та самореалізації особистості в навчанні студентів - випускників психологічного факультету.

Як видно з результатів проведеного емпіричного дослідження, рівень самореалізації особистості студентів пов'язаний з особливостями готовності до професійної діяльності. У зв'язку із цим представляється важливим у роботі психолога психологічної служби ВНЗ та куратора зі студентами старших курсів приділити належну увагу проблемі формування професійної готовності, оскільки професія психолога передбачає крім набору певних знань, умінь і навичок, ще й ряд необхідних особистісних особливостей, в

тому числі й особливості самореалізації спеціаліста у своїй професії.

У нашому дослідженні були виявлені психологічні проблеми у формуванні компонентів професійної готовності у студентів-психологів старших курсів, для вирішення яких найбільш ефективною, на нашу думку, буде являтися групова організація занять, коли існує можливість одночасно отримати підтримку від учасників і погляд з боку.

Програма включає в себе 3 етапи:

1. Діагностичний - жовтень - листопад 2023 року (перша половина). На початковому етапі відбувається підбір діагностичного матеріалу. Проводиться психодіагностика, спрямована на виявлення рівня самореалізації в навчанні та особливостей професійної готовності випускників психологічного факультету.

2. Практичний - грудень 2023 - березень 2024 року. Було здійснено підготовку та проведення програми корекції, спрямованої на створення умов для самореалізації випускників психологічного факультету у навчанні з метою формування готовності до професійної діяльності.

3. Оцінний - лютий - квітень 2024 року. Під час повторної (підсумкової) діагностики було доведено ефективність методів, використовуваних у програмі.

Основна мета реалізації програми: сприяння формуванню компонентів професійної готовності випускників психологічного факультету шляхом створення умов для підвищення їх самореалізації в навчанні.

Основні завдання реалізації програми:

- 1-й етап - надання актуальних відомостей про специфіку роботи:
- обговорення інформації, присвяченої роботі спеціаліста-психолога у конкретній організації на кураторському часі;
 - бесіда з запрошеним спеціалістом про специфіку його роботи, методи, професійний шлях, складнощі в професії;
 - розвиток уявлень випускників про майбутню професійну діяльність та професійно-важливі якості особистості.

2-й етап - розвиваюча робота:

- розвиток навичок рефлексії;
- формування та розвиток навичок самоконтролю, саморегуляції та емоційної стійкості;
- розвиток навичок планування та особистісного коучингу;
- поглиблення знань про професійну «Я-концепцію» та спрямування на формування адекватного уявлення про себе як про майбутнього професіонала, розвиток особистісних ресурсів.

Очікуваний позитивний результат:

У випускників психологічного факультету, які ознайомились із цією програмою:

- сформується адекватне уявлення про практичну діяльність спеціаліста-психолога, про цілісність свого життєвого шляху та можливе професійне майбутнє випускників;
- оптимізуються навички рефлексії, самоконтролю, саморегуляції та емоційної стійкості;
- стануть більш ефективними навички планування та цілепокладання;
- емоційний фон у ситуації необхідності працевлаштування оптимізується.

Очікуваний негативний результат:

- низька мотивація окремих випускників, внаслідок чого робота з ними може виявитися неефективною;
- рекомендується індивідуальна робота психолога психологічної служби з такими студентами.

Критерії оцінки ефективності:

- підвищення рівня самореалізації в навчанні у випускників психологічного факультету;
- підвищення показників сформованості готовності до професійної діяльності, в особливості таких як «автономність», «інформованість», «прийняття рішень» та «планування».

Форма роботи: групова організація тренінгових занять із випускниками; робота з кураторами. Заняття проводяться онлайн на платформі ZOOM.

Основні методи та прийоми роботи:

- найефективнішими, на нашу думку, способами для розвитку навичок планування та самоконтролю будуть методи формування свідомості (розповідь, бесіда, дискусії, робота з текстом, «мозковий штурм»);

- методи організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки (групові вправи, спостереження, рольові ігри);

- методи стимулювання та мотивації поведінки та діяльності (емоційний вплив, заохочення, дискусія);

- елементи арт-терапії та психодрами.

Тривалість заняття: 45 хвилин.

Частота проведення: Один раз на тиждень.

Кількість учасників: 10-20 осіб.

Хід роботи: Структура кожного заняття включала в себе вступну частину, основну та заключну. Вступна частина представлена різного роду вправами, які спрямовані на зняття певного напруження на початку заняття, обговорення правил тренінгу, а також на обговорення зворотного зв'язку по попередньому заняттю. Основна частина представлена двома-трьома основними вправами, які спрямовані на кожному етапі реалізації програми на досягнення тих чи інших своїх цілей. Заключна частина заняття представляє собою зворотний зв'язок по заняттю в цілому від кожного, хто брав участь у тренінгу, а також в першому блоці сюди включено вправу на групову інтеграцію.

Організація тренінгових занять ґрунтується на таких принципах:

1. Принцип активності.
2. Принцип відкритого зворотнього зв'язку.
3. Принцип «тут і тепер».
4. Принцип довіри у спілкуванні.

Таблиця 2.3.1

Тематичне планування корекційно-розвивальної програми

№	Завдання заходу	Зміст заходу
Надання актуальних відомостей про специфіку роботи		
Захід 1	Презентація та обговорення інформації, що присвячена проблемі реалізації практичної діяльності психолога в конкретній організації	Кураторський час «Практична робота психолога в конкретній організації»
Захід 2	Формування образу особистісно привабливого психолога, проінформованість про специфіку професійного становлення у професії психолога	Кураторський час за участі запрошеного спеціаліста-психолога
Розвиваюча робота		
Блок 1 заняття 1	Формування емоційної атмосфери та мотивації на участь у заняттях	«Стан зараз», Техніка акватипії, «Я в своїй професії», вправа «Подарунок»
Блок 1 заняття 2	Формування довірчих відносин в групі, посилення процесу взаємодії членів групи	«Рольова гра», «Уявна соціограма», «Безлюдний острів», «Обмін ролями»
Блок 2 заняття 1	Робота із особистими почуттями, інтересами, потребами, усвідомлення внутрішньої свідомості, пошук проблем, актуалізація ресурсних станів	«Закрий очі», «Дублювання», «Чарівний магазин»
Блок 2 заняття 2	Формування навичок планування та цілепокладання	Техніка «Мій життєвий сценарій»
Блок 3 заняття 1	Поглиблення знань про професійну «Я-концепцію» та направлення на формування адекватного уявлення себе як майбутнього професіонала	«Гра-розминка», «Асоціація», «Винахідники», вправа «Список»
Блок 4 заняття 2	Розвиток особистісних ресурсів	Самостійна практична робота, підготовка звіту
Блок 4 заняття 3	Розвиток особистісних ресурсів	Самостійна практична робота, підготовка звіту

Основні принципи психологічної роботи:

1. Принцип єдності діагностики та корекції. Цей принцип відображає цілісність процесу надання психологічної допомоги як особливого виду практичної діяльності психолога. Він передбачає, що діагностика та корекція тісно пов'язані між собою і не можуть існувати одна без одної. Діагностика допомагає психологу виявити причини психологічних проблем клієнта, а корекція - їх усунути.

2. Принцип конфіденційності. Вся інформація, отримана психологом в ході роботи з клієнтом, є конфіденційною і не підлягає розголошенню. Це означає, що психолог не може без згоди клієнта розповідати про нього комусь сторонньому, навіть близьким людям.

3. Принцип профілактичної спрямованості. Цей принцип ґрунтується на теорії проєктивного подолання. Проєктивне або випереджувальне подолання розглядається як спроба людини заздалегідь передбачити потенційні стресори та діяти превентивно з метою профілактики та нівелювання їх негативного впливу. Психолог має допомагати клієнту розвивати навички проєктивного подолання, щоб він міг краще справлятися з життєвими труднощами.

4. Принцип системності розвитку психологічної діяльності. Цей принцип передбачає, що в корекційній роботі психолог повинен враховувати не лише актуальні проблеми клієнта, але й його потенційні можливості розвитку. Корекційна робота має бути спрямована не лише на усунення проблем, але й на розвиток особистості клієнта.

5. Діяльний принцип корекції. Цей принцип визначає предмет застосування корекційних зусиль, вибір засобів та способів досягнення мети, тактику проведення корекційної роботи, шляхи та способи реалізації поставлених цілей. Діяльний принцип корекції передбачає, що психолог повинен не просто давати клієнту поради, а й активно залучати його до процесу корекції.

Аналіз ефективності корекційно-розвиваючої програми зі створення умов для самореалізації випускників психологічного факультету з метою формування готовності до професійної діяльності

Згідно із поставленими завданнями даної роботи, після першого констатуючого зрізу та проведення психокорекційної діяльності, наступним етапом є проведення другого діагностичного зрізу та визначення динаміки показників готовності до професійної діяльності у випускників психологічного факультету з різним рівнем самореалізації в навчанні.

Щоб визначити відмінності між групами, звернемося до рисунку 2.3.1.

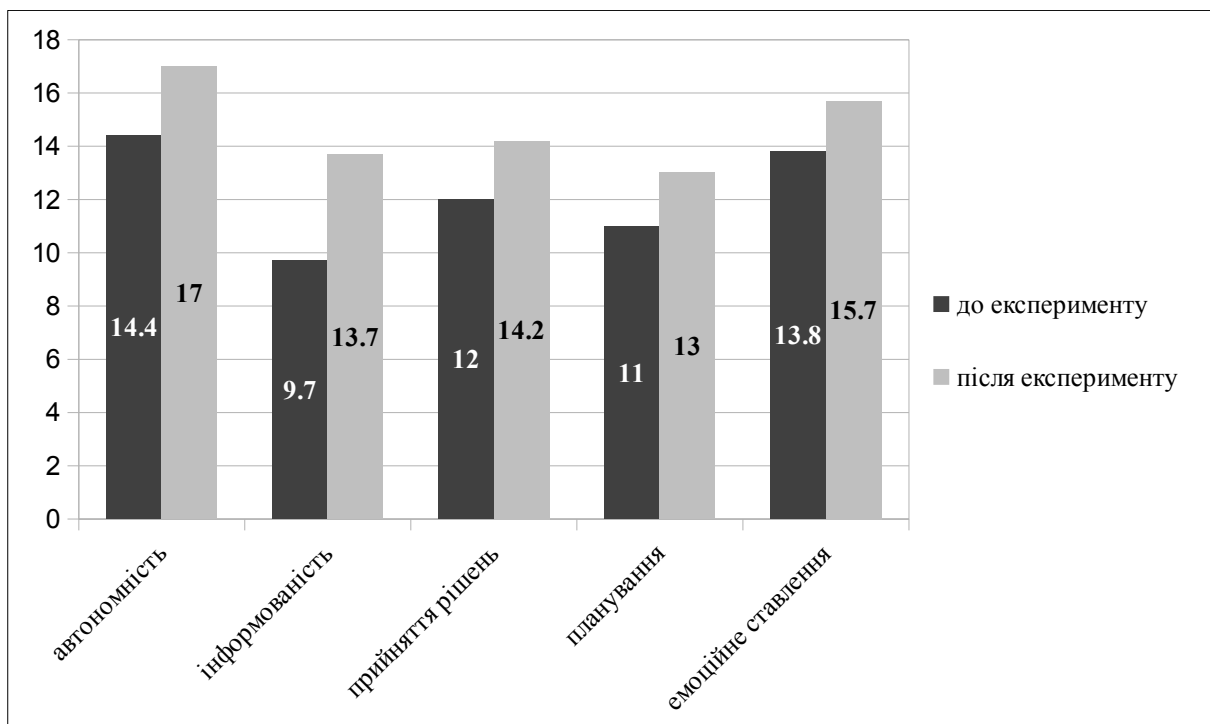

Рис. 2.3.1. Порівняльний аналіз показників готовності до професійної діяльності респондентів до та після експерименту (сер.знач.)

Таким чином, на основі отриманих даних можна зробити висновок, що після проведення корекційно-розвиваючої програми спостерігаються вищі показники готовності респондентів групи після експерименту, на відміну від респондентів до нього.

Найбільш значуща різниця спостерігається за шкалою

«інформованість» (сер.знач.=13,7), що відображає набуття більш глибоких знань та розуміння роботи психолога, прагнення до самооцінки в контексті професійного самовизначення, знань про способи оволодіння бажаною професією.

Найбільш вираженим також є показник «автономність» (сер. Знач.=17), що може свідчити про розуміння більшістю респондентів цілісності своєї особистості та їх підвищене прагнення реалізувати можливості в практичних діях.

За шкалою «прийняття рішень» (сер.знач.=14,2) ми спостерігаємо закономірне зростання результатів. Дані свідчать про зміцнення процесів усвідомленої саморегуляції поведінки.

У шкалах «планування» (сер.знач.=13) та «емоційне ставлення» (сер.знач.=15,7) спостерігається значна тенденція до зростання показників.

Перспектива випускників психологічного факультету набула якості оптимізму - співвідношення позитивних і негативних прогнозів щодо свого майбутнього, а також підвищеного рівня впевненості в тому, що очікувані події відбудуться в заплановані терміни. Їхня оптимістична перспектива тісно пов'язана з реальними досягненнями та соціальною інтегрованістю особистості. Дані свідчать про зміцнення процесів усвідомленої саморегуляції поведінки.

Далі звернемося до динаміки рівня самореалізації особистості випускників психологічного факультету у респондентів експериментальної групи. Результати представлені на рисунку 2.3.2.

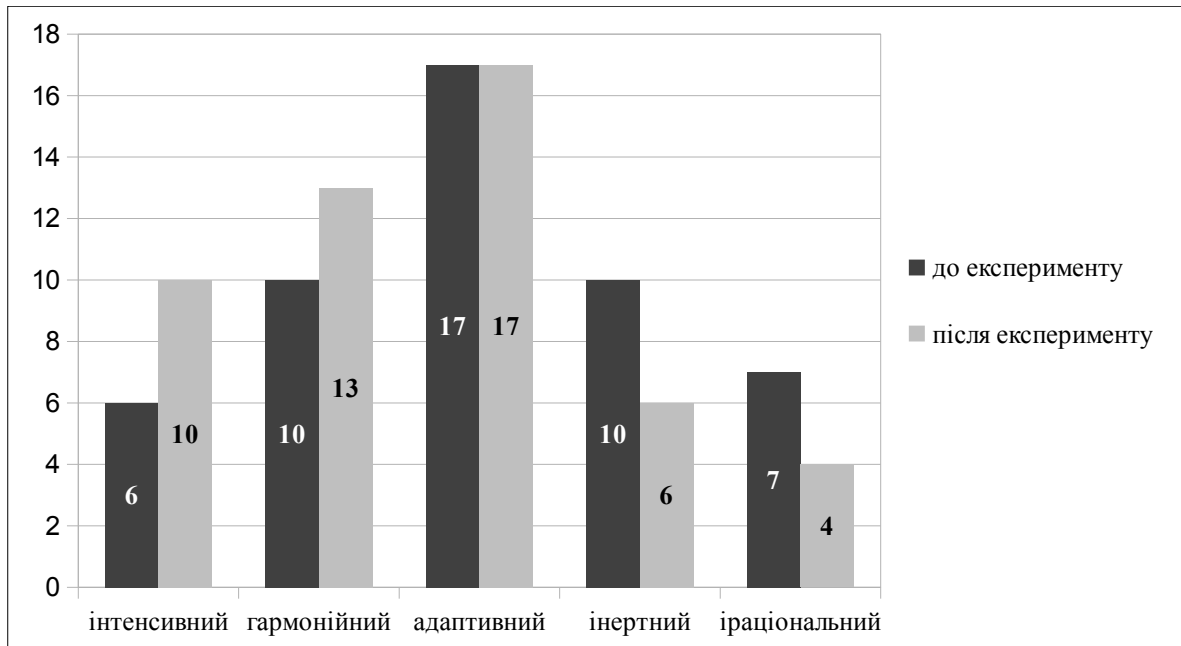

Рис. 2.3.2. Порівняльний аналіз рівня самореалізації особистості випускників психологічного факультету у респондентів до та після експерименту (сер.знач.)

Значення показників за шкалами методики, після корекційних заходів, перевищують отримані значення до експерименту. Згідно з отриманими даними, ми наочно спостерігаємо зростання кількості досліджуваних (10%) з «інтенсивним» рівнем самореалізації, що говорить про їхнє бажання та прагнення до самовираження.

В результаті повторної діагностики також зросла кількість респондентів з «гармонійним» рівнем самореалізації особистості. Дані свідчать про те, що вони не лише мають чітке уявлення про свої прагнення, але й знають тепер, як їх можна реалізувати.

Зокрема, слід зазначити, що спостерігається зниження кількості студентів з «інертним» (6%) та «іраціональним» (4%) рівнем самореалізації. В результаті спостережень також було помічено, що більшість досліджуваних проявляли активність, щоб змінити себе, розширюючи свій кругозір, розвиваючи ерудицію та інші інтелектуальні, особистісні та морально-етичні якості.

Використання методів арт-терапії та елементів психодрами сприяло тому, що випускники навчилися відкрито висловлювати свої емоції та почуття, слухати та чути співрозмовника, ставати на його позицію.

В ході бесіди було виявлено, що більшість студентів турбує їх рівень розвитку, вони вважають, що потрібно докладати все більше зусиль для свого розвитку.

Деякі прагнуть бути професійно компетентними та зробити кар'єру, незважаючи на те, що це пов'язано з труднощами.

Після проведення повторного дослідження визначимо рівень самореалізації випускників психологічного факультету у навчанні. Для цього звернемося до рисунку 2.3.3.

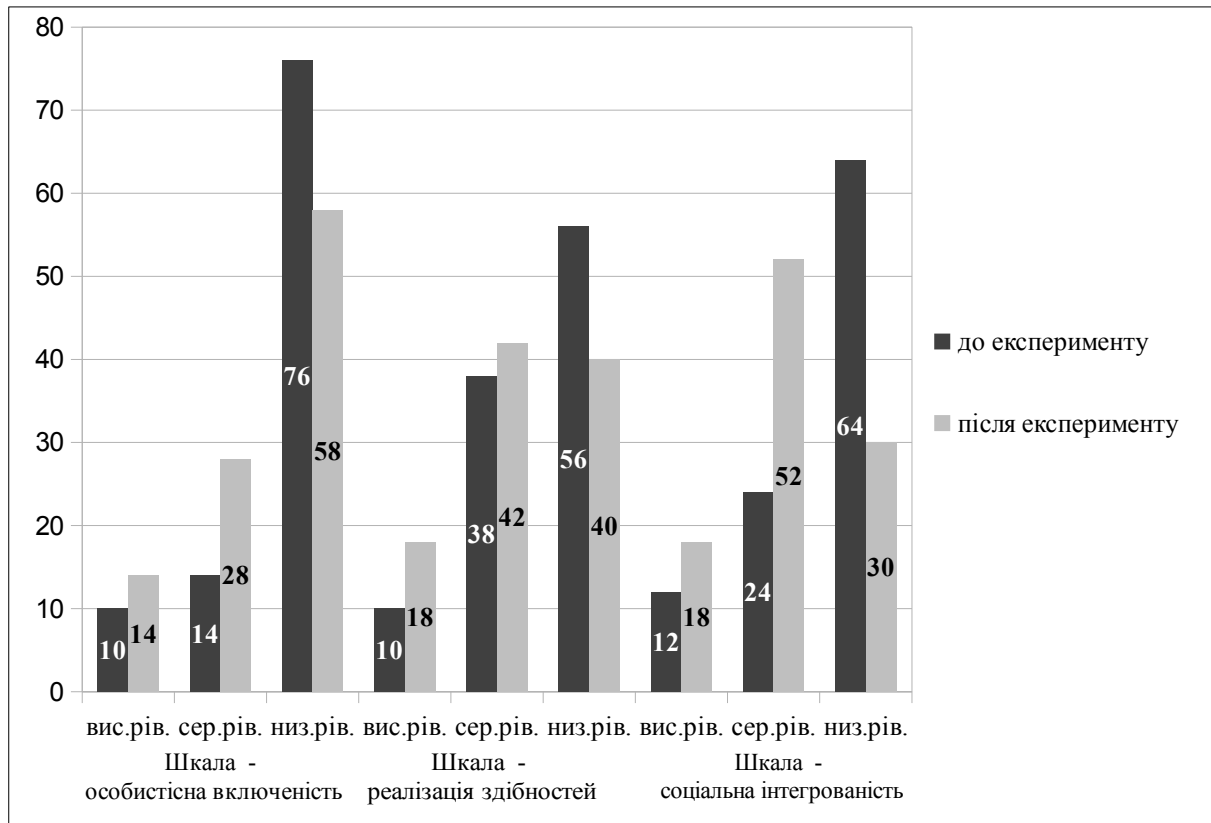

Рис. 2.3.3. Порівняльний аналіз рівня самореалізації в навчанні випускників психологічного факультету до та після експерименту (сер.знач.)

Аналіз розподілу значень та середніх балів за вибіркою дозволяє стверджувати, що спостерігається тенденція до підвищення рівня самореалізації в навчанні у респондентів групи після експерименту.

Так, можна помітити, що збільшилось число респондентів, які входять до групи з високим (14%) та середнім (28%) рівнями за шкалою «особистісна включеність в процес навчання». А також, в значній мірі зменшилось число випускників з низьким рівнем (58%) за даною шкалою. Даний компонент відображає діяльний аспект самореалізації досліджуваних, і говорить про їхню схильність до підвищення ступеня інтенсивності праці, більшої захопленості навчальною діяльністю та суб'єктивної значущості навчання у виші, рівню зайнятості ним, і в цілому про ступінь їх осмисленості. В ході бесіди було виявлено, що більшість студентів турбує їх рівень розвитку, вони вважають, що потрібно докладати все більше зусиль для свого розвитку.

В рамках спостереження було помічено, що багато досліджуваних, виконуючи навчальну діяльність, докладали значних зусиль, які були спрямовані на те, щоб змінити себе, щоб просуватися від незнання до знань, від бажань до умінь, від здібностей до компетентності.

Аналіз розподілу значень за шкалою «реалізація здібностей у процесі навчання у виші», а саме: високий рівень склав (18%), середній рівень (42%) і низький рівень (40%) дозволяє стверджувати, що є тенденція до підвищення рівня серед досліджуваних. Отже, ми можемо заявляти про покращені здібності до пізнання поведінки, а також говорити про прагнення до розвитку свого потенціалу, актуалізовану можливість кращого самопізнання у навчанні, прояв розуміння корисності навчання та присутність сприйняття навчання як засобу втілення мрії. У цих групах навчання у виші тепер розглядається випускниками психологічного факультету як шлях до успіху та професійного зростання, у них присутня можливість різнобічного самовираження та повноцінного самовираження у навчанні.

В рамках третього компоненту самореалізації - «соціальна інтегрованість в процесі університетської підготовки» при проведенні

корекційної програми, ми створили певний необхідний ґрунт для інтенсивного та продуктивного міжособистісного спілкування досліджуваних. Таким чином, у студентів була можливість особистісної взаємодії для різнобічного спілкування та особистісного самовираження. Що сприяло підвищенню рівня за даною шкалою.

Висновки до розділу II

Самореалізація студентів впливає на особливості їх готовності до професійної діяльності, зокрема на проникливість і передбачливість у виборі професії, здатність враховувати всі можливі ризики та переваги, вміння ставити конкретні цілі, розраховувати шляхи та засоби їх досягнення у своєму професійному становленні, а також на здатність відділяти власні інтереси від інтересів та уподобань оточення, ініціативність та прагнення реалізувати власні можливості.

Результати дозволяють говорити про ефективність розробленої нами психокорекційної програми зі створення умов для самореалізації випускників психологічного факультету, з метою формування готовності до професійної діяльності.

ВИСНОВКИ

Час студентства характеризується, в першу чергу, розвитком свідомості і самосвідомості, завдяки чому формується цілеспрямоване регулювання стосунків молодих людей і дівчат до навколишнього середовища і до своєї діяльності. Цей час відрізняється найбільшою пізнавальною і соціальною активністю, є найбільш сприятливим для оволодіння складними способами інтелектуальної діяльності, а також розвитку необхідних у професії спеціальних особистісних і функціональних якостей. Разом з тим, сучасна професійна освіта в даний час все більше потребує проведення реорганізаційних заходів, спрямованих не тільки на формування компонента знань професійної підготовки, але також на формування необхідних особистісних якостей, що сприяють ефективному становленню в професії. Однією з таких якостей є готовність до здійснення професійної діяльності. Особливу значущість готовність до професійної діяльності має в професіях, що пред'являють певні вимоги до особистості спеціаліста, зокрема, професії практичного психолога, де особистість психолога має першочергове значення в ефективності його роботи.

Під психологічною готовністю розуміється свідоме ставлення до цінності і сенсу професійної діяльності в контексті прийняття своєї здатності до її виконання при мобілізації мотиваційно-вольового стану. Специфіка діяльності психолога полягає в наявності емоційного настрою, знань про зміст, особливості та технології роботи, а також рефлексивних та емпатичних здібностей, комунікативних умінь. Самореалізація особистості є однією з таких особистісних особливостей, які взаємопов'язані з успішністю і благополучним «проживанням» себе в професії. Крім того, самореалізація в професії є останнім етапом професійного самовизначення молодих людей.

Аналіз існуючих підходів до поняття самореалізація дозволяє визначити його як складний, багатокomпонентний процес, який потребує звернення з певним вищим зразком і ідеалом, виробленим людством і, зокрема,

конкретною особистістю.

Самореалізація являє собою самостійну, цілісну, ціннісно-орієнтовану діяльність особистості з безперервного самовдосконалення відповідно до внутрішнього образу «Я» та актуальних соціальних очікувань, діяльність з накопичення індивідуального досвіду, нарощування духовно-моральних сил.

Самореалізація особистості багатокomпонентна і включає в себе динамічний, емоційний, організаційний, мотиваційний, когнітивний, компетентно-особистісний, установочно-цільовий та рефлексивно-оціночний аспекти.

Слідом за Шутенко О.М. у своїй роботі ми визначаємо самореалізацію в університетському навчанні як механізм і спосіб особистісного становлення студента в освітньому процесі. По суті, процес самореалізації у ВНЗ - це унікальний досвід бути особистістю. Аналіз самореалізації студентів слід проводити через оцінку трьох аспектів: особистісної включеності в процес навчання, реалізації здібностей у процесі навчання, соціальної інтегрованості в процесі університетської підготовки.

На початкових етапах дослідження, вивчивши особливості готовності до професійної діяльності у випускників психологічного факультету, ми виявили, що для більшості респондентів були характерні такі показники, як: «автономність», «прийняття рішень» і «емоційне ставлення».

Виходячи з аналізу отриманих результатів, можна зробити змістовні висновки про специфіку готовності до професійної діяльності та сформованості її компонентів у випускників психологічного факультету з різним рівнем самореалізації. В цілому, у вказаній вибірці респондентів найбільш представленими були адаптивний, гармонійний та інертний рівні самореалізації. Щодо видів самореалізації в даній вибірці, то важливо зазначити, що професійна та соціальна самореалізація були найбільш представленими, що дозволило судити про важливість у даній студентській вибірці громадської діяльності та соціальної активності, а також прагнення досягти значних результатів у певному виді діяльності (професійної, творчої,

спортивної, навчальної тощо).

Випускники психологічного факультету з інтенсивним рівнем самореалізації відрізняються більшою сформованістю такого компонента професійної готовності, як «автономність» і «прийняття рішень», на відміну від випускників з ірраціональним рівнем самореалізації, що говорить про те, що випускники, які прагнуть досягти високих результатів у всіх сферах діяльності, більш самостійні у виборі свого професійного шляху, знають свої прагнення, крім того, випускники з інтенсивним рівнем самореалізації більш раціонально підходять до прийняття рішень, ретельно аргументуючи їхню ґрунтовність. Крім того, випускники з більш високим рівнем самореалізації в більшій мірі здатні ставити конкретні цілі в професійній діяльності, обирати шляхи та засоби їх досягнення на шляху професійного становлення, чого не можуть зробити випускники з ірраціональним та інертним рівнем самореалізації.

Спираючись на результати діагностики, була розроблена, адаптована та апробована корекційно-розвиваюча програма зі створення умов випускникам психологічного факультету для самореалізації в навчанні, з метою формування готовності до професійної діяльності, що передбачає роботу в груповій формі. Був проведений цикл психокорекційних занять в експериментальній групі респондентів, спрямований на розвиток навичок рефлексії, планування та цілепокладання; формування та розвиток навичок самоконтролю, саморегуляції та емоційної стійкості; поглиблення знань про професійну «Я-концепцію» та направлення на формування адекватного уявлення про себе як про майбутнього професіонала; розвиток особистісних ресурсів.

Для визначення динаміки показників готовності до професійної діяльності, був проведений другий психодіагностичний зріз. Отримані достовірні відмінності між контрольною та експериментальною групою. Динаміка показників експериментальної групи свідчить про підвищення рівня самореалізації в навчанні у випускників психологічного факультету за

такими компонентами, як: «особистісна включеність в процес навчання», «реалізація здібностей в процесі навчання», «соціальна інтегрованість в процесі університетської підготовки».

Після реалізації програми спостерігаються зміни у вираженості показників сформованості готовності до професійної діяльності, в особливості таких як «автономність», «інформованість», «прийняття рішень», «планування» та «емоційне ставлення».

Отримані результати свідчать про те, що розроблені заходи з організації психологічних умов для самореалізації в навчанні, які включають в себе: розвиток уявлень випускників про майбутню професійну діяльність та професійно-важливі якості особистості; розвиток навичок рефлексії та навичок самоконтроля на заняттях психодрами; вивчення методів саморегуляції та емоційної стійкості; планування та цілепокладання. Випускники-психологи, які пройшли психологічні консультації, розвиваючи ігри та вправи, показують якісно та кількісно відмінний результат в динаміці діагностичних зрізів. В зв'язку з цим ми підтверджуємо основну гіпотезу дослідження: готовність до професійної діяльності у випускників психологічного факультету тісно пов'язана з рівнем їх самореалізації в навчанні. А саме, чим більше вони особистісно включені в навчальний процес, реалізують в ньому свої здібності та соціально інтегровані, тим яскравіше виражені такі показники професійної готовності, як: автономність; інформованість; прийняття рішень; планування; емоційне ставлення.

Перспективним напрямком при розробці даної проблеми стане подальше конструювання психологічних умов та засобів, що сприяють підвищенню готовності до професійної діяльності випускників психологічного факультету, а також розробка рекомендацій для 1 та 2 курсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блискун О.О., Завацький Ю.А. Смысловиттєві орієнтації, як чинники психологічного благополуччя студентів психологів // Тенденції та перспективи розвитку психології та соціальної роботи в сучасному суспільстві : Збірник матеріалів міжнародної наук.практ. інтернет.конф., м. Одеса, ОНУ імені І. І. Мечникова, 5 листопада 2020 р. / Редкол.: Л.М. Дунаєва, О.І. Кононенко, Л.С. Смокова. Одеса: ОНУ, 2020 р. 380 с.
2. Бондар Л. В., Литвинчук Н. Б. Мотивація навчальної діяльності студентів як провідний чинник підготовки майбутніх фахівців. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія» : науковий журнал. Острог : Вид. НаУОА. 2020. №11. С. 67-71.
3. Васянович Г. П. Основи психології : навч. посіб. Київ : Педагогічна думка, 2012. 114 с.
4. Вікова психологія: підручник / Р.В.Павелків. Вид. 2е, стер. Київ : Кондор, 2015. 469 с.
5. В.Франкл. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі./Клуб сімейного дозвілля, Харків, 2020. 160 с.
6. Гірностай П. Маслоу Абрахам Гарольд // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ :Парламентське видавництво, 2011. 430 с.
7. Гомонюк В.О. Самоактуалізація та самореалізація особистості: сучасні наукові уявлення / В.О. Гомонюк // Materialy IX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Europejska nauka XXI powieka 2013». Volume 22: Psychologia i socjologia. Politologija. Przemisl: Nauka i studia, 2013. S. 21 - 26.
8. Гузенко В.А. Психологічна діагностика : навчально-методичний посібник / В.А. Гузенко, Ю.В. Тудорцева ; Міністерство освіти і науки країни, Одеський національний політехнічний університет. Одеса : Вадим Вікторович Букаєв, 2013. 267 с.

9. Дьяконов Г.В. Психологічні особливості професійної мотивації майбутніх психологів // Наукові записки КДПУ. Серія: Педагогічні науки / КДПУ ім. В. Винниченка. Кропивницький : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. Вип. 106. 176 с.
10. Е.Фромм. Втеча від свободи / Пер. з англ. М. Яковлев. Харків : «КСД», 2019. 288 с.
11. Єрохін, С.А., Нікітін, Ю.В., Нікітіна, І.В.. Концепція професійної мотивації студентів як фактор конкурентності на ринку праці. Юридична наука №1. 2011. С. 20-28.
12. Жданюк Л.О. Соціально-психологічні особливості студентського віку. Вісник післядипломної освіти. Серія: «Соціальні та поведінкові науки». 2017 р. Вип. 4-5. С. 28-40.
13. Зорич О., Феномен ідентичності: конфлікт інтерпретацій // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. 2013 р. №5 (67).
14. Ларіонцева А.О. Теоретико-аналітичний дискурс поняття професійної готовності до майбутньої діяльності майбутніх магістрів психологів в ЗВТО. Вісник Національного авіаційного університету. Серія «Педагогіка. Психологія». 2022. Вип. 1 (22). С. 44-51.
15. Калюжна Ю.І. Розвиток готовності до професійної праці майбутніх психологів у навчальному процесі. *Psychology & Personality*. 2023. Вип. 2 (24). С. 209-221.
16. Кириченко Р.В., Колодяжна А.В. Психологічна готовність студентів до професійної діяльності// *Психологія праці*, Випуск № 56. 2023. С. 217-223.
17. Кокур О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : ДП «Інформ.аналіт. агенство», 2012. 200 с.
18. Колодяжна А.В. Самореалізація особистості як складова загального процесу її самоорганізації. *Virtus*. 2018. № 28. С. 83-84.
19. Кононенко О.І., Капталан Н.М, Репрезентація картини світу майбутнього особистістю // Тенденції та перспективи розвитку психології та

соціальної роботи в сучасному суспільстві : Збірник матеріалів міжнародної наук.практ. інтернет.конф., м. Одеса, ОНУ імені І. І. Мечникова, 5 листопада 2020 р. / Редкол.: Л.М. Дунаєва, О.І. Кононенко, Л.С. Смокова. Одеса: ОНУ, 2020. 380 с.

20. Коробка Л.М. Самовиховання та саморегуляція особистості: навчально-методичний комплекс. Суми: РВВ СОІППО, 2013. 74 с.

21. Кошулинська З. Ідивідуальна психологія за А.Адлером. Українська спілка психотерапевтів. Львів, 2018. URL : <https://usp.community/news/540-individualna-psykholohiia-za-a-adlerom>

22. Музика О. Ціннісний простір університету і розвиток професійної самоефективності студентів. Освітологічний дискурс. 2023. №2 (41). С. 185-200.

23. М'яленко В. В. Психологія професійної самореалізації молоді : монографія / В. В. М'яленко ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ : Міленіум, 2016. 104 с.

24. Онлайн-енциклопедія Вікіпедія. URL : <https://uk.wikipedia.org>

25. Основи психології і педагогіки : підручник / М.Й. Варій, В.Л. Ортинський. Львів : Львівська політехніка, 2017 р. 548 с.

26. Практикум з психології : психодіагностичні методики для самопізнання / упорядник Періг І.М. Тернопіль : СМП «Тайп», 2017р. 116 с.

27. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: Навч. посіб., 3-тє вид. Київ : Каравела, 2016., 320 с.

28. Психологічні проблеми особистості на сучасному етапі розвитку суспільства. Збірник матеріалів XI Міжнародної науково-практичної конференції (7-8 квітня 2021 р., м. Ніжин) / за ред. М.В. Папучі. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021 р. 258 с.

29. Психологія професійної діагностики та професійного консультування: практичний посібник / Ігнатович О. М., Татаурова-Осика Г. П., Шевенко А.М. ; за ред. О. М. Ігнатович. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021 р. 225 с.

30. Психологу для роботи. Діагностичні методики : [збірник] / [уклад.: Лемак М.В., Петрище В.Ю.] Вид. 2ге, випр. Ужгород : Вид. Олександрії Гаркуші, 2012 р. 616 с.
31. Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості: монографія / за ред. Н.В. Чепелевої. Кіровоград : ІмексЛТД, 2013 р. 276 с.
32. Родіна Н.В., Перевязко Л.П., Прояви емоційно-вольового потенціалу особистості в динаміці життєвого шляху//Тенденції та перспективи розвитку психології та соціальної роботи в сучасному суспільстві : Збірник матеріалів міжнародної наук.практ. інтернет конф., м. Одеса, ОНУ імені І. І. Мечникова, 5 листопада 2020 р. / Редкол.: Л. М. Дунаєва, О. І. Кононенко, Л. С. Смокова. Одеса: ОНУ, 2020 р. 380 с.
33. Сердюк Л.З. Самодетермінація особистості як психологічна основа її самореалізації / Л.З. Сердюк, О.М. Шамич // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том VI: Психологія обдарованості. Випуск 13. Київ-Житомир: Вид. ЖДУ ім. І. Франка, 2017 р. С. 164-173.
34. Скнар О.М. Комунікативні практики розвитку самосвідомості особистості: визначення та підходи до розуміння. Наукові студії із соціальної та політичної психології. Київ : Міленіум, 2016. №38 (41). С. 102-112.
35. Способи посилення мотивації студентів закладів вищої освіти для підвищення якості навчального процесу / Б.Ю. Силенко, Г.Я. Силенко, Ю.І. Силенко, О.А. Писаренко, Л.О. Лугова. Медична освіта за новими стандартами: виклики та інтеграція в міжнародний освітній простір : матеріали навч.наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 30 березня 2023р. Полтава, 2023. С. 220-222.
36. Столяренко О. Б. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012 р. 280 с.
37. Столярчук О. А., Сергєєнкова О. П. Роль рефлексивності майбутніх психологів у переживанні криз професійного навчання // Теорія і практика

сучасної психології. 2019. №5 Т. 2. 216 с.

38. Столярчук О.А, Сергєєнкова О.П, Формування психологічної готовності студентів до майбутньої професійної діяльності//November 2019.Humanitarium 42(1). С. 164-173.

39. Тимошук Г.В., Теоретичні основи готовності до професійного саморозвитку педагогічних працівників у системі післядипломної освіти//Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2021. №1 (21)

40. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості : [навч. посіб.] / Т. М. Титаренко. Київ : Марич, 2009 р. 232 с.

41. Хохліна О.П. Теоретико-методологічні проблеми психології : навчальний посібник. Київ : Симоненко О.І., 2021. 244 с.

42. Чебан Ю.В., Психологічні особливості оптимізму та успішності в професійній діяльності особистості // Тенденції та перспективи розвитку психології та соціальної роботи в сучасному суспільстві : Збірник матеріалів міжнародної наук.практ. інтернет конф., м. Одеса, ОНУ імені І. І. Мечникова, 5 листопада 2020 р. / Редкол.: Л. М. Дунаєва, О. І. Кононенко, Л. С. Смокова. Одеса: ОНУ, 2020 р. 380 с.

43. Чернявська Т.П., Кравчук М.О, Вплив вольових якостей особистості на самореалізацію в майбутньому // Тенденції та перспективи розвитку психології та соціальної роботи в сучасному суспільстві : Збірник матеріалів міжнародної наук.практ. інтернет конф., м. Одеса, ОНУ імені І. І. Мечникова, 5 листопада 2020 р. / Редкол.: Л. М. Дунаєва, О. І. Кононенко, Л. С. Смокова. Одеса: ОНУ, 2020 р. 380 с.

44. Черняк, Н.О.. Формування мотивації студентів до навчання у ВНЗ. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. № 38-39, 2013. С. 388-393.

45. Чорна Н.Б., Сутність та структура готовності до професійного саморозвитку майбутніх вчителів мистецьких спеціальностей/ / Педагогічні науки. Вісник Запорізького національного університету. №1(17). 2012.

46. Шевченко Н.Ф. Дослідження професійної спрямованості майбутніх

психологів // Вісник Дніпровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2013. №1 (5).

47. Shutenko O. M. Personal features of Students' Self-realization in The University educational environmant. 2020.

48. Shutenko, O.M. Social phenomenology and subjective indicators of self-fulfillment of students' youth. Perspectives of Science and Education, 4(10), 2014 : 80-84.

49. Shutenko O. M. Students' Self-Realization in the Conditions of the Sociocultural Transformation of Higher Education//Contemporary Issues in Science and Education. 2013. № 5.

50. Shutenko O. M. The Concept of Students Self-realization in The Conditions of Informanization of Higher school Education //Modern Research of Social Problems, №11(55), 2015 : 595-607.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Методика «Професійна готовність» (Чернявська А.П.)

Інструкція :

Вам пропонується ряд тверджень. Якщо Ви згодні з тим, що написано в твердженні, то в бланк листа відповідей поставити знак «+», якщо не згодні - знак «-». Відповісти необхідно на всі питання.

1. Я належу до тих людей, які обирають не конкретну професію, а рівень освіти.
2. Я не приймаю серйозних рішень миттєво.
3. Коли мені потрібно зважитися на якусь важливу справу, я найсерйознішим чином оцінюю свої здібності.
4. Я знаю, в яких умовах я буду працювати.
5. Я аналізую своє минуле.
6. Я важко переношу невдачі в житті.
7. Я знаю обов'язки, які я буду виконувати на роботі.
8. Мене обов'язково будуть поважати за мої знання та досвід.
9. Я шукаю в минулому джерела того, що зі мною відбувається в сьогоденні.
10. Мені не подобається, що пошук справи до душі потребує великих зусиль.
11. Всі мої дії підпорядковані певним цілям.
12. У мене увійшло в звичку думати про те, що зі мною відбувалося раніше.
13. На мою думку, знання майбутньої роботи до найдрібніших подробиць не гарантує від розчарувань.
14. Я докладу всіх зусиль, щоб мати високі знання та навички хоча б в одній галузі (практичній чи теоретичній).
15. У мене стало звичкою аналізувати важливі події мого життя.
16. Я нічого не роблю без причини.
17. Мене цілком влаштовує моя пасивність.
18. Я задумуюся про те, що мене чекає в майбутньому.
19. Я надаю перевагу спокійній, маловідповідальній роботі.
20. Я належу до тих людей, які діють необдуманно.
21. Я буду міняти місця роботи до тих пір, поки не знайду те, що мені потрібно.
22. Перша ж велика невдача може «вибити мене з сідла».
23. Я не замислююся про своє майбутнє.
24. Я не виберу роботу, яка потребує великої віддачі.
25. Я знаю самого себе.
26. Я буду добиватися свого, навіть якщо це викличе невдоволення рідних і близьких.
27. Чим більше професій я знаю, тим легше мені буде вибрати.
28. Мені не подобається бути самостійним.
29. Я не збираюся заздалегідь планувати рівень освіти, який я хотів би отримати.
30. Мене лякають ситуації, в яких я повинен сам приймати рішення.
31. Я не шкодую часу на обдумування варіантів складних математичних задач.
32. Коли мене спіткають невдачі, я починаю думати, що ні на що не здатний.
33. Я не уявляю себе працівником, який вирішує виробничі та особисті проблеми, пов'язані з виробництвом.
34. Я навряд чи зміг би виконати виробничі завдання без допомоги керівника.
35. Мені важко дізнатися про перспективи, які дає та чи інша професія.
36. Я вважаю, що інтуїція ґрунтується на знанні.
37. Читання довідників про професії нічого мені не дає.
38. У мене немає стійких поглядів на моє професійне майбутнє.

39. У моєму житті мало успіхів.
40. Я прагну цілеспрямовано дізнаватися про професії, навчальні заклади та місця роботи.
41. Я дуже хвилююся, чи зможу я впоратися з труднощами, а може, й невдачами в своєму професійному житті.
42. Я визнаю лише обґрунтований ризик.
43. Багато моїх планів зриваються через мою невпевненість у собі.
44. Я належу до тих людей, які живуть сьогоднішнім днем.
45. Я з дитинства звик доводити розпочате до кінця.
46. Я боюся робити важливі кроки у своєму житті.
47. Я знаю, що мені цікаво.
48. Був час, коли я будував образ «ідеальної професії» без конкретної назви.
49. Коли я йду на компроміс, у мене псується настрій.
50. Я готовий докласти багато зусиль, щоб добитися того, що мені потрібно.
51. Я знаю, чого я доб'юся в житті.
52. Я можу назвати професії, які цікавили мене в дитинстві.
53. Я мало замислююся про своє життя.
54. Я не можу визначити свого ставлення до того, що мені необхідно приймати рішення.
55. В оцінці професій емоції для мене відіграють велику роль.
56. Якщо я чогось дуже хочу, я подолаю будь-які перешкоди.
57. У мене немає визначених вимог до майбутнього.
58. При прийнятті рішень я покладаюся на інтуїцію.
59. Мені не подобається, коли від мене вимагають ініціативи та активності.
60. Я знаю, що у мене є такі риси характеру, які абсолютно необхідні для моєї професії.
61. Я - соломинка, що несеться течією життя.
62. Коли я думаю про те, що мені потрібно обирати професію та місце роботи (навчання), у мене псується настрій.
63. При виборі з двох або кількох можливостей я покладаюся на ту, яка зовні більш приваблива.
64. Своєю поведінкою в теперішньому я буду фундамент для майбутнього.
65. Якщо щось завадить мені отримати обрану професію, я легко зміню її на іншу.
66. Я ніколи не замислююся, за якими законами влаштований світ професій.
67. Я вважаю, що люди, які багато досягли в житті, знали, чому вони поступали так, а не інакше.
68. Практична робота (в гуртках, практиці) дуже допомогла мені в розумінні світу професій.
69. Мені важко ладити з іншими людьми.
70. Я свідомо прагну до досягнення поставлених цілей.
71. Будь-яка порада, дана мені збоку, може поколебати мій вибір професії.
72. Я знаю, що для мене в житті важливо.
73. Я не довіряю інформації, що міститься в книгах про професії.
74. Я планую своє життя хоча б на тиждень вперед.
75. Я знаю, чому я обрав саме цю професію.
76. Найкращий спосіб познайомитися з професією - це поговорити з тим, хто в ній працює.
77. Мені не подобається, коли багато думають про майбутнє.
78. У навчальному закладі я отримаю всі необхідні знання і більше ніколи не буду вчитися.
79. Я знаю сферу, де я досягну більшого успіху, ніж в інших.
80. Не існує заздалегідь визначених способів вивчення світу професій.
81. Мені не подобається, коли багато розмірковують про те, ким бути.
82. Мені важко спланувати своє життя навіть на тиждень вперед.
83. Я вважаю, що в суспільстві всі люди рівні за своїм становищем/статусом.

84. Більшість інформації про професії я сприймаю як несуттєву.
85. Я фактично обрав (оббираю) навчальний заклад, не задумуючись про те, де я буду працювати після його закінчення.
86. Мені байдуже, чи будуть мене поважати на роботі як професіонала.
87. У своїх вчинках я завжди керуюся перевіреною інформацією.
88. Все, що зі мною відбувається, - це справа випадку.
89. Мені не хочеться брати на себе відповідальність за вибір професії.
90. У важливих рішеннях я не йду на компроміси.
91. Я не вірю рекламі, яка розповідає про професії.
92. Я не розумію причин багатьох своїх вчинків.
93. Моя самооцінка збігається з тим, як мене оцінюють друзі.
94. Я не розумію себе самого.
95. Я починаю нервувати, коли задумуюся про те, що мене очікує.
96. Мій досвід показує, що від аналізу своїх думок і переживань користі мало.
97. Я не знаю, як здійснити свій професійний вибір.
98. Я можу відмовитися від багато чого, що зараз є для мене цінним, заради перспективних професійних цілей.
99. Я уявляю собі, яким я буду через 10 років.

Додаток 2

«Багатовимірний опитувальник самореалізації особистості» (Кудінов С.І.).

Інструкція :

Вам пропонується відповісти на наведені твердження. На кожне твердження відповідайте максимально об'єктивно, вибравши один із шести варіантів відповідей:

- 1 - ні; 2 - частіше ні; 3 - залежно від ситуації;
4 - частіше так; 5 - так; 6 - однозначно, так;

1. Мета вашої самореалізації - це розвиток своїх якостей, здібностей.
2. Вам важко визначитися, в якій сфері Ви могли б себе виразити і досягти успіху в чомусь-лиbo.
3. Ви завжди намагаєтеся на повну катушку проявити себе завжди і всюди.
4. Частіше за все Ви відчуваєте труднощі, щоб зайнятися собою і хоч щось у собі змінити.
5. Ви відчуваєте підйом сил, коли розвиваєте у себе якісь-небудь позитивні якості.
6. Для Вас характерно занурюватися в апатію і байдужість, коли доводиться працювати над собою.
7. Ви абсолютно впевнені, що самовдосконалення особистості залежить виключно від самої людини.
8. Ви вважаєте, що не треба докладати жодних зусиль над собою, людина і так може досягти духовного досконалості.
9. Ваше прагнення до духовного зростання спонукається бажанням внести вклад у духовно-моральний розвиток інших людей.
10. Для Вас особистісне самовдосконалення пов'язане з потребою, досягти гармонії в собі.
11. Самореалізація для Вас це постійний особистісний ріст людини, щоденна праця над собою.
12. Ви вважаєте, що самореалізація обумовлена спадковістю, і тому ніщо не здатне вплинути на її успішність.
13. Ви впевнені, що тільки високий рівень духовного, морального розвитку дозволяє досягти високих результатів у освоєнні навколишнього світу.
14. Вам здається, безглуздо витрачати час на власне вдосконалення, так як Вас оточують посередні люди.

15. Ви готові реалізувати всі свої можливості для досягнення досконалості в духовній сфері, але не знаєте, як це зробити.
16. Всі прагнення змінити в собі щось натикаються на Вашу невпевненість.
17. З дитячого віку Ви цілеспрямовано, щодня займаєтеся своїм самовдосконаленням.
18. Мета Вашої самореалізації - це розвиток себе як особистості.
19. Для Вас не має жодного значення, в якій сфері можна себе реалізувати.
20. Ви постійно прагнете змінити себе в кращу сторону, в духовному, особистісному і фізичному аспектах.
21. Ви з великими труднощами добиваєтеся незначних результатів у своєму саморозвитку.
22. Ви завжди відчуваєте радість, якщо усвідомлюєте свій розвиток.
23. У Вас часто виникає спад настрою, якщо належить зайнятися своїм самовдосконаленням.
24. Ви вважаєте, що кожна людина повинна щодня докладати максимум зусиль для розвитку себе як особистості.
25. Ви згодні з тим, що виключно зовнішні обставини та інші люди повністю визначають моральний розвиток особистості.
26. Ваше прагнення до постійного особистісного зросту спонукається бажанням бути корисним людям.
27. Ваш особистісний розвиток продиктовано тільки однією метою, досягти успіху в житті.
28. На Ваш погляд, самореалізація це, перш за все, розвиток позитивних особистісних якостей, моральності і т.д.
29. Самореалізація у Вашому розумінні це ситуативне прояв активності.
30. Ви думаєте, що постійний особистісний розвиток сприяє досягненню успіху в житті.
31. Ви схильні припускати, що люди високонравственні страждають від того, що їх багато хто не розуміє, або надсміхається і відторгає.
32. Вам здається, що для повного особистісного самовдосконалення не вистачає знань і досвіду.
33. Вашій самореалізації часто мешає сором'язливість.
34. Ніколи в житті Ви не відчували збентеження виступаючи в незнайомій аудиторії.
35. В будь-яких ситуаціях Ви прагнете проявити себе в суспільно-корисній діяльності для вирішення соціальних проблем.
36. Ви практично не проявляєте ініціативи, щоб виразити себе в чомусь-лиbo.
37. Ви постійно прагнете реалізувати всі свої знання і здібності в суспільно-значущих заходах.
38. Ви майже ніколи не проявляєте інтересу до будь-яких громадських акцій, рухів, партій, організацій.
39. Найбільше задоволення Ви отримуєте, коли займаєтеся громадською діяльністю.
40. Вас майже завжди охоплює байдужість і апатія, якщо доводиться брати участь у громадських заходах (волонтерство, мітинги, соціальні акції тощо).
41. Ви легко справляєтеся з громадською роботою завдяки хорошему самоконтролю.
42. Вам здається, що громадською діяльністю займаються професійні невдахи, оскільки тут не потрібно докладати жодних зусиль над собою.
43. На Ваш погляд, реалізація себе в громадській діяльності найчастіше пов'язана з бажанням покращити життя інших людей.
44. Ви не проти того, щоб присвятити себе політичній, або іншій громадській діяльності, оскільки це приносить гарні дивіденди.
45. Ви впевнені, що самовираження людини в громадській діяльності сприяє її всебічному розвитку.
46. Самовираження в суспільній сфері полягає в тому, щоб бездоганно виконувати всі доручення.
47. Повне самовираження людини в громадській діяльності дозволяє збагатитися новими знаннями і досвідом.
48. Ви переконані, що вираження своїх прихованих здібностей в суспільно корисній справі

- крім заздрості і злоби у оточуючих нічого не викликає.
49. Вашому самовираженню в соціальній сфері заважає відсутність досвіду і знань.
 50. Ви знаєте, як добитися успіху в громадській роботі, але цьому заважає Ваша скутість.
 51. Ви не зустріли жодної людини в житті, яка була б Вам неприємна або нецікава.
 52. Ви цілеспрямовано проявляєте активність для вирішення соціально-значущих проблем.
 53. Всі Ваші прагнення до самовираження продиктовані необхідністю і зобов'язаннями.
 54. Ви ніколи не упускаєте можливості поучаствувати в колективних справах.
 55. Вам найбільше лінь виконувати громадські доручення.
 56. Ви відчуваєте захват, якщо належить робота в якійсь політичній партії або громадській благодійній організації.
 57. Найнегативніші емоції у Вас виникають, коли Ви змушені брати участь у соціально-значущих заходах.
 58. Ви змогли б добитися великих результатів у якійсь громадській діяльності, тому що завжди покладаєтеся тільки на себе і чітко все контролюєте.
 59. Ви вважаєте, що громадська діяльність не для Вас, так як потрібні хороші організаторські здібності, якими Ви не володієте.
 60. Ви вважаєте, що готові присвятити себе громадській діяльності, незважаючи на те, що Вам доведеться принести в жертву своє життя на благо інших.
 61. На Ваш погляд, політики і громадські діячі в усі часи, у своїй місії переслідували свої корисливі цілі, не відображають інтереси інших людей.
 62. Повна віддача себе суспільно-значущій діяльності, на Ваш погляд, дозволяє реалізувати весь свій інтелектуальний і особистісний потенціал.
 63. На Ваш погляд, в громадській діяльності прагнуть виразити себе невдахи в житті, тому що це не має жодного стосунку до справжньої самореалізації особистості.
 64. Ви вважаєте, що повна самовіддача в суспільно корисній діяльності сприяє не тільки успіху і визнанню, але й власному самоствердженню.
 65. Суспільно-корисна праця як форма самовираження є примітивною і малопривабливою.
 66. Ви готові зайнятися громадською діяльністю, але не знаєте з чого почати.
 67. Ви відчуваєте збентеження і тривогу, якщо доводиться проявляти свою активність публічно.
 68. За все своє життя Ви не проронили жодного лайливого слова.
 69. Ви докладаете максимум зусиль і використовуєте всі свої можливості, щоб стати професіоналом найвищого класу.
 70. Ваша самореалізація не має певної спрямованості та цінності.
 71. Ви легко включаєтесь у будь-яку справу і максимально проявляєте свої професійні здібності.
 72. Ви застосовуєте свої знання, у тому числі професійні, лише тоді, коли Вас про це попросять.
 73. У Вас з'являються яскраві позитивні емоції, якщо Ви зайняті професійним самовдосконаленням.
 74. Для Вас характерна дратівливість і апатія, коли виникає необхідність отримувати нові професійні знання та навички.
 75. Ви впевнені, що професійна майстерність залежить тільки від самої людини, а не від будь-яких зовнішніх обставин.
 76. Ви вважаєте, що досягнення найвищої професійної майстерності залежить від удачі та інших людей.
 77. Ваш інтерес до професійного самовдосконалення обумовлений потребою бути корисним іншим людям, колективу, своїй фірмі.
 78. Ваше прагнення до професійної компетентності пов'язане в більшій мірі з досягненням особистого морального та матеріального благополуччя.
 79. Ви вважаєте, що справжня самореалізація можлива лише у професійній сфері, де людина на повну розкриває свої здібності.

80. Вам здається, що у професійній сфері немає можливості для вираження свого «Я».
81. Ви схильні вважати, що лише виражена професійна самореалізація здатна забезпечити успіх у житті кожної людини.
82. Ви не бачите сенсу в тому, щоб постійно вдосконалювати свою професійну майстерність, оскільки це найчастіше залишається непоміченим і не приносить особистого задоволення.
83. На Ваш погляд, професійна самореалізація можлива лише тоді, коли є великий досвід і знання.
84. Виразити себе повністю у професійній сфері Вам заважає внутрішня скутість, сором'язливість, невміння налагоджувати контакти.
85. Ви можете з легкістю переконати будь-яку людину в невірності її суджень.
86. Основна мета самовираження Вашого внутрішнього потенціалу спрямована на те, щоб стати професіоналом найвищого класу.
87. Вся Ваша діяльність пов'язана з здійсненням мрії, зайняти керівне крісло, неважливо де.
88. Ви завжди прагнете довести до високої майстерності свої професійні навички та вміння.
89. Ви майже ніколи не докладаете зусиль для професійного самовдосконалення.
90. Ви з радістю віддаєте своїй професійній діяльності і завжди прагнете досягти досконалості.
91. При думці про свою професію у Вас виникає пригнічений настрій.
92. Ви твердо знаєте, чого хочете добитися в професійній сфері, і докладаете для цього всіх зусиль.
93. Вам здається, що немає особливої необхідності витратити сили і час на підвищення професіоналізму, оскільки це не головне в житті людини.
94. Для Вас основним мотивом досягнення професіоналізму є бажання змінити все навколо себе, внести свій вклад у розвиток підприємства, міста, країни.
95. На Ваш погляд, максимальне самовираження в професійній діяльності завжди продиктовано кар'єризмом.
96. У будь-якій професії людина може не тільки виразити, але й розвинути свої здібності, особистісно-ділові та моральні якості.
97. Ви вважаєте, що успіх у професійній сфері ніяк не пов'язаний з самореалізацією.
98. Тільки повна віддача сил у освоєнні професійних завдань забезпечує успіх у житті та кар'єрі.
99. Ви впевнені, що професійна діяльність - це не та сфера, де людина повинна і може виразити себе на 100%.
100. Ви вважаєте, що досягти більш високих результатів у професійній компетентності Вам заважає невміння чітко планувати свою діяльність.
101. Вам здається, що низька самооцінка перешкоджає становленню професійної компетентності.
102. Ви ніколи не зазрили іншим людям ні в чому.